

Univerzita Hradec Králové
Přírodovědecká fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Praktický přínos předmětu Výchova k občanství pro řešení vybraných
náročných životních situací

Bakalářská práce

Autor:	Dita Ludvíková
Studijní program:	B1501 / Biologie
Studijní obor:	Bc. učitelství - všeobecný základ Biologie se zaměřením na vzdělávání Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce:	Mgr. Hana Šebestová

Univerzita Hradec Kkrálové
Přírodovědecká fakulta
Zadání bakalářské práce

Autor:	Dita Ludvíková
Studium:	S13263
Studijní program:	B1501 Biologie
Studijní obor:	Biologie se zaměřením na vzdělávání Bc. učitelství - všeobecný základ
Název bakalářské práce:	Praktický přínos předmětu Výchova k občanství pro řešení vybraných náročných životních situací
Název bakalářské práce AJ:	Practical benefits of Civics Education for difficult life situations managing

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce zkoumá rozvod jako náročnou životní situaci v životě dítěte a praktický přínos Výchovy k občanství pro řešení této náročné životní situace. Teoretická část práce je věnována rodině, její funkčnosti, příčinám rozvodu, jeho dopadům na dítě, konkrétním reakcím dítěte na rozvod podle věku, porozvodové adaptaci a podpoře prevence. V další části se zabývá Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání a praktickým přínosem Výchovy k občanství ke zvládnutí vybrané náročné životní situace. V praktické části práce je empiricky zkoumáno, jak žáci tuto náročnou životní situaci prožívají, jaký má vliv na jejich školní výsledky, na chování vůči autoritám, hodnotový systém a jaký má pro ně Výchova k občanství praktický přínos. Seznam doporučené literatury: KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra et al. Člověk - prostředí - výchova. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2. MATĚJČEK, Zdeněk. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. ISBN 08-011-86. MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7. MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-24-9. NOVÁK, Tomáš. Péče o dítě po rozvodu a její úskalí. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9. WARSHAK, A. Richard. Revoluce v porozvodové péči o děti. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: MŠMT, 2013.

Garantující pracoviště:	Katedra filozofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Hana Šebestová
Datum zadání závěrečné práce:	15.5.2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem v seznamu použité literatury uvedla všechny prameny, z kterých jsem vycházela.

V Hradci Králové dne

Dita Ludvíková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce Mgr. Haně Šebestové, za odborné vedení, ochotu a pomoc při vypracování této práce.

Anotace

LUDVÍKOVÁ, Dita. *Praktický přínos předmětu Výchova k občanství pro řešení vybraných náročných životních situací*. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce na Přírodovědecké fakultě Univerzity Hradec Králové. Vedoucí bakalářské práce Hana Šebestová. 64 s.

Bakalářská práce zkoumá rozvod jako náročnou životní situaci v životě dítěte a praktický přínos Výchovy k občanství pro řešení této náročné životní situace. Teoretická část práce je věnována rodině, její funkčnosti, příčinám rozvodu, jeho dopadům na dítě, konkrétním reakcím dítěte na rozvod podle věku, porozvodové adaptaci a podpoře prevence. V další části se zabývá Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání a praktickým přínosem Výchovy k občanství ke zvládnutí vybrané náročné životní situace. V praktické části práce je empiricky zkoumáno, jak žáci tuto náročnou životní situaci prožívají, jaký má vliv na jejich školní výsledky, na chování vůči autoritám, hodnotový systém a jaký má pro ně Výchova k občanství praktický přínos.

Klíčová slova

náročná životní situace, rozvod, prevence, Výchova k občanství

Annotation

LUDVÍKOVÁ, Dita. *Practical benefits of Civics Education for difficult life situations managing*. Hradec Králové, 2016 Bachelor Thesis at Faculty of Science University of Hradec Králové. Thesis Supervisor Hana Šebestová. 64 p.

Bachelor Thesis considers the divorce as a difficult life situation in a child's life and the practical benefits of Civics Education to manage this difficult situation. The theoretical part is focused to the family, its functionality, the causes of divorce and its impact on the child, the child's specific reactions to divorce based on age, divorce adaptation and prevention support. The next section focuses on the Framework education program for elementary education and practical benefits of Civics Education to cope with difficult life situations. The practical part is empirically investigating the students taking this difficult life situation, what the impact on their study results is, the attitude towards authorities, value system and what the practical benefit of Civics Education for them is.

Keywords

difficult life situations, divorce, prevention, Civics Education.

OBSAH

Úvod	8
Teoretická část.....	10
1 Náročná životní situace	10
2 Rodina	14
2.1 Definice rodiny	14
2.2 Funkce rodiny	15
2.3 Typy rodiny podle funkčnosti.....	18
3 Rozvod	20
3.1 Definice rozvodu.....	20
3.2 Příčiny rozvodu.....	20
3.3 Porozvodová adaptace	22
4 Dopad rozpadu rodiny na dítě	23
4.1 Reakce dítěte podle věku	23
4.2 Prevence.....	25
5 Základní vzdělávání	27
5.1 Výchova k občanství.....	29
5.1.1 Člověk ve společnosti	30
5.1.2 Člověk jako jedinec	31
5.1.3 Člověk, stát a právo	32
5.2 Výchova ke zdraví	34
5.3 Etická výchova.....	36
Praktická část.....	38
6 Empirické šetření	38
6.1 Cíl výzkumu a vymezení hypotéz.....	38
6.2 Metodika sběru dat.....	38
6.3 Charakteristika výzkumného vzorku	39
6.4 Analýza dat z dotazníkového šetření	40
6.5 Závěr šetření	55
Závěr.....	58
Seznam literatury.....	60
Seznam příloh.....	64

Úvod

Tématem bakalářské práce je Praktický přínos předmětu Výchova k občanství pro řešení vybraných náročných životních situací. Téma práce jsem zvolila s ohledem na aktuálnost problematiky rozvodu a jeho negativních dopadů na dítě. Rozvod má podstatný vliv na oblast sociální, právní, komunikativní, emoční, ale především se promítá do psychického vývoje dětí.

Rodina má nenahraditelný vliv na optimální rozvoj osobnosti dítěte, které potřebuje stálé a citově vřelé prostředí. Mluví-li se ale dnes o rodině, často se zpochybňuje její perspektivita a mnoho lidí jí nepřikládá velký význam. A tak, díky stoupající rozvodovosti ČR, je stále větší počet dětí vystavovaných této náročné životní situaci, se kterou se musí vypořádat. Zajímalo mě tedy, jaký skutečný dopad má rozpad rodiny na dítě a zda mu v této náročné životní situaci může pomoci Výchova k občanství.

Cílem mé práce je nejen zkoumat problematiku rodiny, její význam a funkce, ale také praktický přínos předmětu Výchova k občanství ke zvládnutí této náročné životní situace. Popsat stav rozvodovosti v ČR, příčiny a nežádoucí dopady rozvodu na dítě, přimět čtenáře zamyslet se nad příčinami i důsledky rozpadu rodiny a uvědomit si, že je třeba rodinu, rozvod ani vnímání dětí nepodceňovat.

Teoretická část je členěna do pěti kapitol, přičemž první čtyři jsou věnované rozvodu, jakožto náročné životní situaci, rodině, její nezastupitelné úloze v životě každého jedince, nejčastějším příčinám rozvodu, dopadu této těžké situace na děti a také prevenci. Tato problematika je však velmi široká a multidisciplinární. Domnívám se proto, že vzhledem k rozsahu práce, ji nelze postihnout v celé šíři. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na rozbor Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a jeho části, které jsou spjaty s tématem rodina a náročná životní situace.

Cílem praktické části bylo zjistit, jak děti chápou a prožívají rozpad manželství svých rodičů, jak se s nastávající situací vypořádaly, zda jim k tomu nějakým způsobem přispěla Výchova k občanství a zda tato náročná situace ovlivnila jejich hodnotovou orientaci. Dokázat, alespoň v některých oblastech, existenci rozdílů mezi dětmi z úplných a neúplných rodin.

Pro účely své práce jsem zvolila kvantitativní výzkum a použila metodu dotazování, techniku dotazníku. Výzkumný vzorek tvoří 160 žáků ve věkovém rozmezí 12 až 15 let.

Teoretická část

1 Náročná životní situace

Během života se každý člověk setkává s množstvím různých událostí, které ho více či méně ovlivňují. Ty situace, které ovlivňují naše navyklé činnosti nebo dokonce celý životní styl ve větší míře, dlouhodobě a mohou se v životě vyskytnout nezávisle na naší vůli, nazýváme životní situace. Přinášejí nám někdy chtěnou, a někdy nechtěnou změnu (Baštecká, Goldman, 2001). Životní situaci rozumíme: „*komplex podnětů (jevů, osob, vztahů mezi nimi) vyskytujících se v určitém místě a v určitém čase*“ (Kraus, 2008, s. 140-141).

Jedním typem životních situací je náročná životní situace. Podle Kopecké (2015, s. 158) tak nazýváme situaci: „*kdy naše běžné adaptační mechanismy nestačí na udržení naší přirozené rovnováhy s okolním prostředím.*“ Náročná životní situace v člověku vyvolává stav velkého zatížení nebo ohrožení vztahující se k nedostatku uspokojení, které ohrožuje jeho celkovou pohodu (Vágnerová, 2005). Vnímaná zátěž je: „*individuální a vychází ze struktury a dynamiky sebepojetí každého jedince*“ (Sosnová, 2013, s. 4, [online]). Důsledkem nadměrné zátěže je podle Stibalové (2011, s. 16): „*narušení harmonie osobnosti, konflikt, frustrace, stres a krize. Všechny uvedené pojmy spolu velmi úzce souvisí, jeden doplňuje druhý. Navíc se jedná o pojmy, které hovoří především o subjektivním nahlížení na danou situaci. Konflikt pro jednoho nemusí znamenat konflikt pro druhého.*“

Mohou se vyskytnout tři možné situace konfliktu:

- „*apetence – apetence,*
- *averze – averze,*
- *apetence – averze*“ (Stibalová, 2011, s. 16).

Případ konfliktu *apetence – apetence* je pro člověka nejpříjemnější. Řeší totiž dilema mezi dvěma kladnými činiteli.

Konflikt *averze – averze* je vybírání mezi dvěma negativními činiteli. Volíme snesitelnější variantu, menší zlo.

Pokud má v sobě daný činitel jak kladnou, tak i zápornou sílu, jedná se o konflikt *apetence – averze*. Víme, že volba něčeho příjemného v současném okamžiku nám může přinést nepříjemné pocity později (Stibalová, 2011, s. 16).

Frustrace nastává, pokud se mezi jedince a cíl, kterého chce dosáhnout, dostane překážka, nebo pokud nejsou uspokojovány jeho potřeby. Platí, že pokud se v silně frustrující situaci ocitne více lidí, je jejich zvládnutí této náročné životní situace lepší, než kdyby byl této situaci vystaven pouze jednotlivec. Pokud jde o dlouhodobé neuspokojování potřeb či dlouhodobou překážku mezi jedincem a cílem, mluvíme o deprivaci (Stibalová, 2011).

Stres podle Vágnerové (2004, s. 50): *„lze z psychologického hlediska chápat jako stav nadměrného zatížení či ohrožení.“* Vágnerová (2004, s. 50) uvádí znaky negativních stresových situací jako: *„pocit neovlivnitelnosti situace, pocit nepředvídatelnosti vzniku stresové situace, pocit nezvládnutelnosti situace a nepříjemný tlak okolností vyžadující příliš mnoho změn.“*

„Krise se objevuje jako narušení psychické rovnováhy v důsledku náhlého vyhrocení situace, dlouhodobé kumulace či situačního nárůstu problémů. Typickým znakem je selhání adaptačních mechanismů. Dosud užívané způsoby přestaly být funkční, a člověk musí hledat jiné. Krizi lze chápat i jako podnět k nutné změně. Takový význam mají různé vývojové krize, které se objevují při přechodu z jedné vývojové fáze do další. Příkladem krize může být vyhrocení konfliktů v rodině s následnou zkratkovou reakcí, např. útekem dítěte z domova. Stav psychické krize je doprovázen negativními citovými prožitky, narušením pocitu jistoty a bezpečí, objevuje se úzkost, zoufalství a beznaděj“ (Vágnerová, 2004, s. 53).

Jako příznaky toho, že se nacházíme v náročné životní situaci, uvádí Stibalová (2011, s. 16): *„napětí, nervozitu, narušení vnitřní harmonie, úzkost, pocity zmatku, nesoustředěnost, somatické příznaky (bušení srdce, zadýchávání, potivost, bolesti břicha, bolesti zad) aj.“*

Náročné životní situace, díky tomu, že mobilizují regulační a adaptační mechanismy, formují osobnost (Sosnová, 2013, [online]). Novák (2012) uvádí několik událostí, které člověk může během roku prožít a bodové ohodnocení každé události. Součtem bodů

jednotlivých situací, které člověk v průběhu roku prožil, se lze orientačně informovat o míře zátěže. Rozvod, se 73 body, je na druhém místě. Nejvyšší míru zátěže ohodnocenou 100 body představuje úmrtí partnera/partnerky. Jako třetí uvádí úmrtí blízkého člena rodiny se 65 body. Následuje vážný úraz či onemocnění, ztráta zaměstnání a partnerské konflikty. Jako hraniční hodnotu udává 300 bodů.

V této souvislosti uvádí Novák (2012, s. 54) dále tabulku (Viz Tabulka č. 1) stresujících životních událostí u dětí základních škol podle M. Stoppardové, kde je rozvod rodičů opět na druhém místě hned za úmrtím jednoho z rodičů.

Tabulka č. 1: **Škála stresujících životních událostí dětí podle M. Stoppardové**

úmrtí rodiče	100 bodů
rozvod rodičů	73 bodů
rozchod rodičů	65 bodů
časté služební cesty rodiče	65 bodů
vlastní nemoc či zranění	53 bodů
nový sňatek rodiče	50 bodů
rodič propuštěn ze zaměstnání	47 bodů
usmíření rodičů	45 bodů
matka jde do zaměstnání	45 bodů
změna zdravotního stavu člena rodiny	44 bodů
těhotenství matky, potíže ve škole, narození sourozence, nový učitel či třída, změna finančního stavu rodiny	39 bodů
nová neobvyklá činnost	36 bodů
změna četnosti setkávání se sourozenci	35 bodů
obavy z násilí ve škole	31 bodů
krádež osobních věcí	30 bodů
změna úkolů v domácnosti, starší sourozenec odchází z domu, starosti se staršími rodiči, nedokonalé výkony, na nichž dítěti záleží - vždy	29 bodů
přestěhování	26 bodů
získání nebo ztráta zvířete	25 bodů
změna osobních návyků, neshody s učitelem	24 bodů
stěhování, obdobně i příchod do nové školy	20 bodů

Novák (2012) uvádí, že pokud je dítě vystaveno během roku méně než 150 bodům, nemusí to hrát roli. Zároveň ale upozorňuje na individuální míru odolnosti proti stresu u každého dítěte. Pokud dítě dosáhne za rok 150 až 300 bodů, lze očekávat alespoň přechodné poruchy a pokud dítě dosáhne 300 a více bodů, tak jsou velmi pravděpodobné intenzivní poruchy.

Jak vyplývá z uvedené tabulky, rozvod rodičů je pro dítě jednou z nejvíce náročných životních událostí a díky narůstajícímu počtu rozvodů v ČR (ČSÚ, 2015, [online]) je této náročné životní situaci vystavováno stále více dětí. Proto je potřeba klást velký důraz na vytváření a udržování stabilních, funkčních a harmonických rodin, které jsou pro zdravý fyzický i duševní vývoj dítěte tak důležité.

2 Rodina

Rodina je primárním prostředím socializace a podpory jedince. V ní se od narození utváří osobnost dítěte a je nepostradatelným modelem společnosti, se kterým se dítě seznamuje jako první.

Jozef Výrost (1998, s. 304) zmiňuje definici J. Odehnala (1984, s. 115, in J. Janoušek a kol.): *„Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, k sobě samému i společnosti obecně.“*

Nepostradatelnou institucí je také pro dospělého člověka. K nejdůležitějším hodnotám člověka jistě patří stálý partner a děti, které přinášejí pocit odpovědnosti a smysl života. Kvalitní rodina dává všem jejím členům pocit bezpečného zázemí.

„Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako svůj základní článek“ (Matoušek, 1997, s. 9). S tím souvisí i tvrzení Lenky Lovasové (2006, [online]), která uvádí, že nukleární rodina je považována za základní jednotku solidarity, zodpovědnosti a ve většině kultur tvoří jedinou legitimní sociální jednotku plodící potomky a mající zodpovědnost za jejich výchovu.

2.1 Definice rodiny

Jednoznačná definice pojmu rodina není možná. Liší se podle vědních disciplín jako je sociologie, psychologie, pedagogika, ekonomie, právo, atd. Jandourek (2007, s. 206) vymezuje rodinu jako: *„formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Dále ke znakům rodiny patří společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků.“*

Podle Hartla, Hartlové (2000, s. 512) je rodina „*společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí.*“ Tato definice koresponduje s názorem J. Langmeiera a M. Kňourové (1984, s. 62), jak jej uvádí Výrost, Slaměník (1998, s. 304): Rodina je „*institucionalizovaná biosociální skupina, vytvořená přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistuje pokrevní pouto, a z jejich dětí.*“

Náš právní řád nepředkládá specifikovanou definici rodiny. Občanský zákoník (2012, s. 206, [online]) uvádí: „*Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.*“

2.2 Funkce rodiny

„*Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní*“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 79).

Z výše uvedeného vyplývá, že správně fungující rodina musí být funkční v mnoha směrech. Tak jako se rodina vyvíjí v čase, vyvíjí se a mění i její funkce. Základní funkce však zůstávají. Patří mezi ně:

- biologicko – reprodukční funkce,
- ekonomická funkce,
- ochranná funkce,
- socializační funkce,
- rekreační a relaxační funkce,
- emocionální funkce.

Funkce biologicko - reprodukční zabezpečuje uspokojení biologických potřeb a udržení života. Její význam se nevztahuje pouze na jedince, ale i na společnost jako celek. Ta pro svůj rozvoj a ekonomický růst potřebuje stabilní reprodukční základnu. „*Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou*

každé lidské společnosti. Reprodukuje člověka nejen jako živočicha, zprostředkuje mu vrůstání do jeho kultury a společnosti“ (Matoušek, 1997, s. 8). Současný trend, který staví kariéru na první místo a dítě často vnímá jako překážku profesního růstu, odsouvá reprodukční funkci rodiny do pozadí.

Funkce ekonomická se vztahuje k hmotnému zabezpečení rodiny, které je nezbytné pro zdravý vývoj dítěte a k rozvoji ekonomického systému společnosti. Vychází z toho, že rodina je samostatně hospodařící jednotka. *„Její podstata spočívá v zapojení rodinných příslušníků do výrobní nebo nevýrobní sféry v určitých profesích. Pro rodinu i společnost je také důležité, kolik dětí rodina má, jaké vzdělání dosáhnou, kterou profesi a jak úspěšně ji budou vykonávat. Rodinu lze považovat za jakousi mikrojednotku ekonomického rozhodování a přispívá ke stabilitě a rozvoji ekonomického systému společnosti“* (Střelec, 1992, s. 75). Ekonomické podmínky rodiny jsou v dnešní době velmi odlišné. Hmotný nedostatek, jakožto důsledek nezaměstnanosti je projevem poruchy ekonomické funkce.

Ekonomická funkce rodiny však nemá pouze finanční rozměr. Narušení této funkce se negativně podepisuje na dětech a jejich duševním vývoji. Podle Smrčky (2010) přišli sociologové již před delší dobou na to, že finanční problémy, způsobené například nezaměstnaností, jsou pravým důvodem rozpadu až 80% manželství, což je pro dítě jedna z nejvíce zatěžujících náročných životních situací. Další negativní vliv může mít na dítě fakt, že: *„přes emancipaci, považují i dnešní ženy starost o materiální zajištění rodiny především za mužovu povinnost, tedy i ženy předpokládají, že muž má větší příjem a že mužova kariéra bude výraznější než kariéra ženy“* (Smrčka, 2010, s. 88). To podle Smrčka (2010) vede k soustavnému tlaku, kdy jsou muži vystavováni soutěži nejen s dalšími muži o nejvýnosnější a nejlepší místa, ale relativně nově i s ambiciózními ženami. Zároveň jsou tito muži vystavováni tlaku méně ambiciózních žen doma, kde je vyžadováno plnění povinností spojených se zabezpečením rodiny, což může na mužích zanechat traumata. A právě tato traumata, negativní pocity a vyčerpání muže z neustálého tlaku může v rodině vést ke sníženému zájmu o dítě a vyššímu počtu hádek a neshod, které nejen že samy o sobě mají na dítě negativní dopad, ale postupem času se mohou stát také důvodem k rozchodu a tím dítě opět vystavit náročnou životní situaci.

Funkce ochranná spočívá v zajišťování životních potřeb dítěte. Zahrnuje ochranu zdraví a ochranu před sociálně-patologickými jevy. Rodiče jsou povinni starat se o děti, jejich výživu, bydlení a ošacení, zajistit péči v případě nemoci. Jde o navození pocitu domova jako místa, kam dítě patří a kde se cítí bezpečně.

Funkce socializační spočívá v přípravě dítěte na život a osvojování si základních návyků a způsobů chování ve společnosti. *„Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci“* (Kraus, Poláčková, 2001, s. 80).

Čáp (1993) uvádí, že rodina poskytuje dítěti základní model sociální interakce a komunikace v malé sociální skupině. Dítě si prostřednictvím rodiny osvojuje určitý způsob života, sociální požadavky a normy. Tím dochází k jeho socializaci. Přestože základní výchovnou institucí je právě rodina, podílí se na plnění této funkce škola a jiné instituce, kde dítě tráví většinu času.

Funkce rekreační a relaxační je určitou formou kompenzace profesních a školních povinností a každodenního stresu. Odpočinek a obnova tělesných i duševních sil se týká všech členů rodiny, ale největší význam má pro děti. Důležité je, nejen aby rodina trávila čas spolu, ale také v harmonii, např. na dovolené.

Funkce emocionální je nejdůležitějším faktorem pro soudržnost rodiny. Citové zázemí, společné rituály a pocit bezpečí a jistoty dělají tuto funkci pro rodinu velmi důležitou. Pokud je tato funkce narušena z důvodu rozvodu, je právě duševní oblast nejvíce poznamenána. *„Rodina poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. Pokud jde o dítě, jehož osobnost se teprve rozvíjí, mohou mu v důsledku narušení rodinných funkcí určité významné zkušenosti chybět nebo jeho další vývoj může být deformován různými negativními vlivy“* (Vágnerová, 2004 s. 589). Podle Murphyho (2006, s. 87): *„je rodina*

pro člověka sice zázemím a útočištěm, ale je to také aréna, v níž bojující gladiátoři možná utrpí mnohem bolestivější a nezhojitelnější rány, než jsou ty, které jim uštedří okolní svět.“ Pokud je tedy rozvodem narušena emocionální funkce rodiny, může být dítě vystaveno náročné životní situaci projevující se pocitem nejistoty, nebezpečí a ztráty zázemí.

„Aby rodina plnila výše uvedené funkce, je třeba přítomnosti všech jejích členů. Vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů. Absence jednoho z rodičů, je pro sociální i emocionální vývoj dítěte velmi škodlivá a snad ani nemůže projít bez následků. Pokud je rozpad rodiny neodvratitelný, je třeba udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejlepší možné úrovni, aby zůstalo zachováno co nejvíce z výše zmiňovaných funkcí“ (Kleťová, Dlabalová, 2008, s. 76).

2.3 Typy rodiny podle funkčnosti

Většina rodin dokáže zajistit svému dítěti vše, co je potřebné pro jeho zdravý vývoj. Neplatí to ale u všech a tak v některých případech dochází k tomu, že se rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí o dítě starat. Takové situace se projevují zejména nedostatečným plněním či neplněním základních funkcí rodiny.

Z hlediska funkčnosti uvádí Olga Čadilová (2010, s. 19, [online]) čtyři typy rodin:

- *„rodina funkční,*
- *rodina problémová,*
- *rodina dysfunkční,*
- *rodina afunkční.“*

Rodina funkční je schopna plnit všechny funkce ve prospěch dítěte. Není potřeba ji sledovat.

Rodina problémová je schopna poruchy funkcí, které však vážněji neohrožují vývoj dítěte, řešit vlastními silami nebo prostřednictvím jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Pro pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí představují tyto rodiny potřebu zvýšené pozornosti a sledování.

Rodina disfunkční není schopna plnit některou nebo všechny své funkce a tím bezprostředně ohrožuje nebo poškozuje vývoj dítěte i rodinu jako celek. Tato rodina není schopna své problémy řešit sama, je nutno učinit řadu opatření zvenčí.

Rodina afunkční přestává plnit své funkce a tím dítěti závažným způsobem škodí. Dochází k fyzickému a psychickému týrání dítěte nebo dokonce k ohrožení jeho samotné existence. V tomto případě je vždy nutné zasáhnout. Jediným řešením je odebrání dítěte z této rodiny a jeho umístění do rodiny náhradní, popř. do zařízení náhradní rodinné péče.

3 Rozvod

Šťastné manželství a dobře fungující rodina patří jistě na přední místo v žebříčku hodnot každého z nás. Velmi často však v manželství něco selže a naše očekávání a představy se rozplynou. Přestože většina lidí vstupuje do manželství s přesvědčením, že vytvoří fungující rodinu a stabilní, láskyplné prostředí pro své děti, ne vždy se to podaří. Rozvod je velmi složitá a náročná životní situace, přesto se stal s postupem času v naší společnosti běžnou záležitostí.

„V roce 2013 soudy ČR rozvedly 27 895 manželství, o 1,5 tisíce více než v roce 2012. Intenzita rozvodovosti se od roku 2001 pohybuje na úrovni 45-50 % manželství“ (ČSÚ, 2015, [online]). Tisíce dětí tak trpělo za nezodpovědnost svých rodičů a bylo vystaveno náročné životní situaci. Statistiky rozvodovosti a počty dětí vyrůstajících v neúplných rodinách a náhradních zařízeních varují před krizí rodiny a je třeba brát je vážně.

3.1 Definice rozvodu

Hartl, Hartlová (2000, s. 516) uvádějí, že rozvod je *„zrušení manželství za života manželů rozhodnutím soudu, výsledkem dlouhotrvajících rozporů, obvykle probíhá ve třech stádiích:*

- a) manželský nesoulad s neschopností rozpory řešit vzájemnými kompromisy,*
- b) manželský rozvrat většinou dlouhodobý, který podstatně postihuje některé z rodinných funkcí, jako je funkce výchovná, emoční nebo ekonomická,*
- c) rozvod jako formální právní ukončení manželského vztahu.“*

Rozvod manželství je v dnešní době poměrně častým jevem. V mnoha případech je rozvod jediným možným řešením dlouho přetrvávajících hádek a konfliktů. Pokud už tedy k rozvodu manželství musí dojít, je vhodné, aby byl jeho průběh co nejrychlejší a důstojný.

3.2 Příčiny rozvodu

Rozvod je jednou z nejvíce zátěžových situací v životě dospělého i dítěte, obvykle mu předcházejí dlouhodobé krize.

Každý rozvod je výsledkem kombinace několika důvodů vyvolaných jinou souhrnou okolností. Jozef Výrost a Ivan Slaměník (1998, s. 335) uvádějí jako nejčastější:

- *„rozdílnost povah, vzdělání,*
- *nevěra,*
- *závislosti (alkohol, práce,...),*
- *špatná komunikace,*
- *neuvážený sňatek,*
- *nezájem o rodinu,*
- *agresivita,*
- *sexuální neshody,*
- *finanční neshody,*
- *nejednotná výchova.“*

S tím se částečně shoduje i tvrzení Mlčocha (2008, [online]): *„nejčastější příčiny rozvodu jsou „rozdílnost povah, názorů a zájmů“. Tento důvod bývá uváděn ve více než čtyřiceti procentech! Jenže podle zkušeností soudců se za oficiálními údaji často skrývá bolestná zkušenost v podobě domácího násilí, za kterou se většinou ženy, jako oběti, stydí. K méně častým důvodům rozpadu manželství patří nevěra – pohybuje se v rozmezí do deseti procent. Kupodivu velkou roli nehraje alkoholismus muže (kolem pěti procent) a neshody v sexuální oblasti (méně než jedno procento).“*

Dalším faktorem rostoucího počtu rozvodů je tempo společenských změn. Neustále jsme nuceni něco měnit, něčemu se přizpůsobovat a o manželství a rodině pak uvažujeme stejně, tedy pouze jako o dočasné záležitosti.

„Je tu ve hře spousta činitelů, které bychom všechny museli znát, abychom takový jednotlivý rozvodový případ mohli posoudit. Není totiž obecná lidská míra, kterou bychom mohli měřit a hodnotit takové věci, jako je rodinné štěstí a soulad, manželská věrnost, osobní uspokojení, porozumění pro druhého, odpovědnost a koneckonců i láska“ (Matějček, 1986, s. 319).

3.3 Porozvodová adaptace

Adaptace a tedy i ta porozvodová je dlouhodobým procesem. Závisí na mnoha faktorech, jako je lidská povaha, citová angažovanost v rozvodu, důvod rozvodu, konfliktnost manželství apod. „*Porozvodová situace je náročná a složitá, časté jsou zdravotní komplikace, zhoršení kvality života*“ (Pavlát, Janáčková, 2007, s. 131, [online]).

Problémem je také to, že rodič může chovat k bývalému partnerovi silné city. Ty mohou být i negativní a vyvolávat například touhu po potrestání bývalého partnera za zradu v podobě rozvodu. Pavlát a Janáčková (2007, [online]) uvádějí, že je velmi časté odpírání styku dítěte s jedním z rodičů a popuzení dětí. Tento jev nazývají jako syndrom odcizeného rodiče a jeho rozvoj považují za zvláště nepříznivý vývoj porozvodové situace. Revidenční rodič má moc popuzet dítě proti slabému nerezidenčnímu rodiči jako účinný nástroj, jak ho řídit.

Děti jsou postaveny před problém vyrovnat se psychicky s rozvodem a rozchodem rodičů. „*Schopnost dětí citově se vyrovnávat se situací po rozvodu je úzce provázána s tím, jak si v této oblasti vedou rodiče*“ (Everett, Everett, 2000, s. 129).

Podle Warshaka (1996) se mnohé děti dostanou po rozvodu rodičů opět do rovnováhy a mohou prožívat normální dětství. Nakonec se smíří se svými ztrátami a vyrovnají se s novou podobou rodiny žijící pod dvěma střechami a s více dospělými. Některým dětem se ale takovéto přizpůsobení nepodaří a rozvod v nich zanechá dlouhotrvající psychická zranění.

4 Dopad rozpadu rodiny na dítě

Jestliže začneme uvažovat o pojmech rozvod a děti v souvislostech, dostaneme se k otázce, jaký vliv má rozvod rodičů na děti a jak na ně působí. Nelze tvrdit, že tato situace působí na děti pouze negativně. Už v době před rozvodem totiž dítě trpí rodinnou krizí, konflikty mezi rodiči a neustálými neshodami a je velmi složité rozlišit účinek těchto stresujících situací od účinku samotného rozvodu.

Novák (2012, s. 52) přirovnává rozvod k destrukci. Upozorňuje však na to, že: *„je veliký rozdíl pokud specializovaná stavební firma provede řízenou a plánovanou demolicí zchátralých domů které si městské čtvrti, nebo pokud bude na onu čtvrt proveden bez varování o půlnoci nálet. To ovlivní míru ztrát i čas nutný k přípravě prostoru pro další aktivity.“*

Některé rozvody jsou pro blaho dítěte nutné. Dítě bude šťastnější jen s jedním vyrovnaným a spokojeným rodičem než v nešťastném manželství.

Vnímavost dítěte k rodinné atmosféře je rodiči velmi často podceňována. I neškodně vypadající výměna názorů může být dítětem chápána jako konflikt, který ohrožuje jeho pocit jistoty a bezpečí a ovlivňuje tak jeho duševní rovnováhu.

4.1 Reakce dítěte podle věku

Rozvodem je postižen každý, nejvíce však děti, které jsou bez vlastní vůle vystavovány konfliktům svých rodičů. Je to traumatická a náročná životní situace, která zanechává dlouhodobé následky. Lenka Lovasová (2006, [online]) uvádí, že podle mnoha výzkumů, dítě rozvratem rodiny trpí v jakémkoliv věku. Jde pouze o různost reakcí v určitých obdobích vývoje osobnosti podle věku a také podle pohlaví.

„V procesu rodinného nesouladu, rozvratu a rozvodu se jen výjimečně může stát, že by alespoň jeden z manželů citově či jinak nestrádal. Co se ukazuje jako zcela jisté, je fakt, že rodinným rozvratem a rozvodem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat v manželství rodičů prožívá“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 40).

Magdalena Ryšánková (2008, [online]) rozděluje reakce dětí podle věku takto:

Kojenci velmi citlivě reagují na změny nálady rodičů. Batolata registrují, že se jeden z rodičů odstěhoval, ale nevědí proč. Malé děti potřebují vidět druhého rodiče kratší dobu, ale velmi často, potřebují stále prostředí a opakování rituálů, věcí a situací na které byly zvyklé. Na rozvod rodičů negativně reagují například podrážděností, zvýšenou plačtivostí, problémem se spánkem a jídlem.

Děti do čtyř let stále nechápu co je rozvod, ale dobře vnímají nepřítomnost nebo menší zapojování jednoho rodiče, což si mohou klást za vinu. Potřebují důslednou péči s co nejmenším počtem změn. Rozvod se u nich může projevovat regresí, pomočováním, nočními můrami a podrážděností.

Děti do šesti let prožívají z nepřítomnosti jednoho z rodičů pocity zoufalství. Mohou mít tendence k provokování, bitkám s ostatními dětmi, plačtivosti nebo k záchvatům zlosti.

Dítě v mladším školním věku se potřebuje ujišťovat, že ho mají oba rodiče stále rádi, i když už spolu nežijí. To mu také pomáhá vyrovnat se s faktem, že už se k sobě nevrátí. Může se začít ptát, kdo za to může nebo mít samo pocit viny. Nespokojenost se projevuje smutkem, agresí, ignorací školy, konflikty v kolektivu nebo bolestmi hlavy, zvracením a nespavostí.

„I pro školní dítě je situace rozvodu rodičů výrazně zraňující. Tyto děti kromě ztráty jednoho z rodičů pociťují jako handicapující svoji odlišnost od vrstevníků, eventuálně stud za konfliktní vztahy mezi rodiči, zejména tehdy, když je do nich dítě zataženo. Pro školní dítě je zatěžující, když se musí zabývat emočními vazbami a konflikty v době, kdy je pro něj vývojově adekvátnější zájem o školu, vrstevníky a mimoškolní záliby. V rodině, kde si dospělí nedokáží poradit se svým životem, mohou u svých dětí vzbuzovat úzkost z vlastní dospělosti“ (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000, s. 41).

Ve věku 9 až 12 let si děti rozvod zcela uvědomují, ale neakceptují ho. Do popředí se dostávají kamarádi a aktivity bez rodičů. Mohou stranit jednomu z rodičů a hledají viníka, čímž jednoho z rodičů nutně odmítají. Snaží se získat nad rodiči kontrolu a manipulovat s nimi. Mohou cítit povinnost pečovat o citově nevyrovnaného rodiče na úkor své vlastní psychické rovnováhy a nutnost co nejrychleji dospět.

Tyto reakce se ještě více prohlubují v období puberty. Děti prosazují svojí vůli, chovají se ovládatelně a odmítají trávit svůj čas s rodiči. Přesto ale stále potřebují důslednou podporu obou rodičů. Vidí-li napadání mezi rodiči, neztrácí respekt pouze k nim, ale i k dalším autoritám. Problémy se projevují zhoršením prospěchu i chování ve škole, předváděním se, tíhnutím k alkoholu, drogám a sexuálním aktivitám.

Mezi patnáctým a osmnáctým rokem děti nejvíce potřebují hovořit o tom, co sami cítí a prožívají, ale neustálé starosti rodičů je unavují a znechucují. Z nového partnera rodičů mohou mít smíšené pocity, protože to mohou brát jako zradu vůči druhému z rodičů. Problémy se projevují zhoršeným chováním i prospěchem, útky z domova nebo problémy se zákonem.

4.2 Prevence

Velmi důležitá je podpora prevence, v níž je kladen důraz na pomoc rozpadajícím se rodinám. Dojde-li k výskytu patologických jevů v rodině, je optimálním řešením konzultace s odborníkem, který zvolí vhodný způsob řešení problému.

Soubor činností sociálně-právní ochrany podporující fungování a zachování rodiny se nazývá sanace rodiny. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2008, [online]) uvádí: *„Sanace rodiny je jedním z nástrojů podpory rodičů, kteří péči o své děti zvládají obtížně. Důsledkem těchto obtíží bývá neprospívání dítěte v rodině. Jde o rodiny, které se často dlouhodobě ocitají v situaci nejruznějších starostí – existenční nejistota, strach ze ztráty bydlení, nestabilní a nejisté vztahy v rámci užší i širší rodiny, sociální pozice outsidera na okraji společnosti.“*

Jde o metodu preventivní práce s rodinou v případech ohrožení sociálního, biologického a psychologického vývoje dítěte. Cílem je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte, poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku a zamezit tak nežádoucímu odebrání dětí z rodin. Tým sanace rodiny podporuje jednotlivé členy rodiny a snaží se je přivést k rozpoznání zdrojů svých obtíží a možnostem, jak je odstranit (MPSV, 2008, [online]).

Lenka Lovasová (2006, [online]) uvádí, že pokud je fungování rodiny zasaženo a rodina není schopna pomoci si sama, prohlubují se její problémy a je nutný zásah zvenčí. Osvědčenou cestou, jak ozdravit vztahy v rodině, je rodinná terapie. Ta je založena

na předpokladu, že pokud dítě trpí nějakou psychickou poruchou, je to známkou toho, že není něco v pořádku s celou rodinou a je potřeba léčit celou rodinu. Problém může být v komunikaci mezi příslušníky rodiny nebo ve vylučování určitých rodinných příslušníků.

Terapie, podle Lovasové (2006, [online]), spočívá v pravidelných setkáních s jedním nebo dvěma terapeuty, kteří sledují interakce mezi rodinnými příslušníky a snaží se dosáhnout toho, aby si každý člen rodiny uvědomil způsob svého chování a jak může přispívat k rodinným problémům. Jednou z metod terapie je tzv. videotrénink interakcí, kdy terapeuti přehrávají rodinným příslušníkům videozáznamy, aby viděli, jak se chovají. Terapeut může také navštívit rodinu doma nebo s nimi strávit víkend, aby mohl pozorovat interakce v přirozeném prostředí.

Důležitá je také spolupráce Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) s jednotlivými školami. Tato spolupráce zajišťuje sjednocení péče o děti a umožňuje výměnu informací tak, aby péče o dítě byla co nejlepší a nejkvalitnější. K informování pracovníků OSPOD o výskytu sociálně-patologických jevů ve škole, o prospěchu žáků a spolupráci zákonných zástupců se školou využívají školy Systém včasné intervence (SVI). OSPOD shromažďuje informace, které jsou v systému obsaženy a průběžně do něj vkládány. Školy mohou do systému vkládat informace formou oznámení, ale nemohou si s OSPOD v rámci systému informace vyměňovat. Pracovníci OSPOD se však mohou účastnit výchovných komisí, nebo osobních konzultací jednotlivých případů (Gagolová a kol., 2011, [online]).

5 Základní vzdělávání

Kapitola Pojetí základního vzdělávání Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV, 2013, [online]) seznamuje s tím, jak nejlépe přistupovat k žákům, aby bylo co nejefektivněji dosaženo vymezených cílů. Pojetí základního vzdělávání v RVP ZV (2013, [online]) upozorňuje na to, že základní vzdělávání není pouze izolovaný celek, ale že navazuje na předškolní vzdělávání a na výchovu v rodině. Nevyhraňuje se pouze na většinovou populaci, ale zahrnuje také práci s žáky s různými odlišnostmi, ať už se jedná o zdravotní, sociální, nebo jiné znevýhodnění, což umožňuje všem, zapojit se plnohodnotně do procesu vzdělávání. Prosazuje individuální přístup k žákům a respektování odlišností. Zároveň se snaží poskytovat všem relativně stejné šance pro dosahování dobrých výsledků a eliminovat vyčleňování žáků s určitými problémy. Staví na co nejpříznivějším klimatu, které žáky motivuje pro další vzdělávání. Klade důraz na pozitivní motivaci, spolupráci, pomoc a prosazuje pozitivní hodnocení.

Cíle základního vzdělávání jsou v RVP ZV (2013, [online]) vymezovány z pozice školy. Právě škola tedy usiluje o naplnění těchto cílů prostřednictvím klíčových kompetencí žáků. Jsou zde uváděny cíle vedoucí zejména k přípravě na dynamický život ve společnosti a na případné změny. Příkladem jsou cíle zaměřené na to, naučit žáka se učit, motivovat ho k dalšímu vzdělávání, učit ho jak nejlépe řešit konflikty, tvořivě myslet a logicky uvažovat, vést ho k všestranné komunikaci, učit projevovat se jako svobodná, svébytná a zodpovědná osobnost a umět uplatňovat svá práva. Zároveň ale neopomíjí ani cíle související s duševním a harmonickým životem. Jsou zde uvedeny cíle zaměřené na rozvoj vnímavosti vůči ostatním, toleranci a schopnosti žít v souladu, společně s ostatními lidmi.

V RVP ZV (2013, [online]) jsou určeny Klíčové kompetence, do kterých jsou řazeny všechny znalosti, dovednosti, hodnoty a postoje, které jsou nezbytné nejen ve škole, ale také v osobním životě a profesní kariéře. Stojí tedy na předpokladu, že je nutné žáky vybavit nejen oborovými vědomostmi, ale také tím, co uplatní v praktickém životě. Tato část RVP ZV vede učitele k tomu, aby při různých předmětech tyto klíčové kompetence v žácích systematicky budoval a rozvíjel.

RVP ZV (2013, s. 11-14, [online]) uvádí tyto klíčové kompetence:

- *„kompetence k učení,*
- *kompetence k řešení problémů,*
- *kompetence komunikativní,*
- *kompetence sociální a personální,*
- *kompetence občanské,*
- *kompetence pracovní.“*

Tyto kompetence nelze rozvíjet každou zvlášť, izolovaně. Jednotlivé kompetence se prolínají mezi sebou a mezi různými vyučovacími předměty. Je tedy na schopnosti učitele, jak dokáže rozvoj těchto kompetencí do výuky zařadit. Úrovně klíčových kompetencí, popsaných v RVP ZV by měli žáci dosahovat na konci povinné školní docházky.

Kompetence k řešení problémů se vztahuje k tématu rozpadu rodiny. Podle RVP ZV (2013, [online]) se žák učí vnímat problémové situace, určit a hlavně pochopit daný problém. Je veden k přemýšlení o možných příčinách zaznamenaného problému a následně i o jeho nejlepším možném řešení. Porovnává různé možnosti a varianty řešení, ověřuje je v praxi a v případě neúspěchu jednoho řešení, hledá jiné. Učí se tak využívat při hledání správného řešení vlastní zkušenosti a zodpovědnosti za výsledky svých rozhodnutí a činů.

K lepšímu zvládnutí náročné životní situace přispívají také kompetence komunikativní, kde je podle RVP ZV (2013, [online]) žák veden ke správné formulaci a výstižnému vyjádření svých myšlenek i pocitů, které jsou nezbytné pro možnou pomoc. Učí se naslouchat a porozumět druhým, vhodně reagovat a také využít získané dovednosti k vytváření harmonických a plnohodnotných vztahů s ostatními lidmi. Tato schopnost totiž bývá právě rozpadem rodiny velmi silně narušena.

K řešení náročné životní situace přispívá také kompetence sociální a personální. Podle RVP ZV (2013, [online]) vede žáka k vytváření pozitivní atmosféry, k upevňování mezilidských vztahů a k umění požádat o pomoc v případě potřeby. Učí ho ovládat a řídit své jednání, chápat smysl a efektivitu spolupráce při řešení problému a vytvářet si

pozitivní představu o sobě samém, která podporuje sebedůvěru a osobnostní rozvoj. Ten může být také vlivem rozpadu rodiny velmi utlumen.

5.1 Výchova k občanství

Podle RVP ZV (2013, [online]) vzdělávací oblast Člověk a společnost, do které vzdělávací obor Výchova k občanství spadá, v žácích formuje dovednosti, které jsou nezbytné pro praktické využití získaných poznatků v životě při různých situacích. Učí žáky nacházet a formulovat problémy a pracovat na jejich řešení. Ověřené způsoby řešení dále využívat v reálném životě.

Jsou zde uvedeny výstupy, pomocí kterých je žák veden k získávání a prohlubování klíčových kompetencí. Pro rozvoj klíčových kompetencí užitečných pro zvládnutí náročné životní situace je žák veden k:

- *„utváření vědomí vlastní identity a identity druhých lidí, k rozvíjení realistického sebepoznávání a sebehodnocení, k akceptování vlastní osobnosti i osobnosti druhých lidí,*
- *utváření pozitivních vztahů k opačnému pohlaví v prostředí školy i mimo školu, k rozpoznávání stereotypního nahlížení na postavení muže a ženy v rodině, v zaměstnání i v politickém životě, k vnímání předsudků v nazírání na roli žen ve společnosti,*
- *rozpoznávání názorů a postojů ohrožujících lidskou důstojnost nebo odporujících základním principům demokratického soužití; ke zvyšování odolnosti vůči myšlenkové manipulaci,*
- *uplatňování vhodných prostředků komunikace k vyjadřování vlastních myšlenek, citů, názorů a postojů, k zaujímání a obhajování vlastních postojů a k přiměřenému obhajování svých práv“ (RVP ZV, 2013, s. 47, [online]).*

Žák je tedy veden k umění objektivně posoudit danou situaci a nahlížet na ni v širších souvislostech a vztazích. Učí se, jak dosahovat realistického sebehodnocení, vytvářet a přijímat osobnost vlastní i druhých a vytvářet mezi nimi pozitivní vztahy. Rozpoznávat role muže a ženy v rodině, vnímat a orientovat se v různém nazírání na tyto role. Je veden k rozpoznání manipulativního chování a umění se tomuto chování

bránit. Učí se vyjadřování vlastních myšlenek a pocitů a je veden ke znalosti a přiměřenému obhajování svých práv.

Vzdělávací obor Výchova k občanství je nepostradatelnou složkou vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Obsahuje pět tematických okruhů: Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Člověk, stát a hospodářství, Člověk, stát a právo a Mezinárodní vztahy, globální svět.

Jejím hlavním cílem je úspěšné začlenění dítěte do moderní společnosti. Výchova k občanství podle RVP ZV (2013, [online]) seznamuje děti s neustále se měnící sociální realitou a učí je vyrovnávat se s novými životními situacemi. Žáci jsou vedeni k předcházení konfliktům a k nenásilným a efektivním řešením. Je u nich podporován rozvoj komunikace, učí se kooperovat a utvářet kompromisy. Rozvíjí schopnost vhodné argumentace a správného vyjádření vlastních myšlenek, ale i respektování názorů, postojů a zájmů druhých. Žáky vede k vytvoření správného hodnotového systému a k rozvíjení citové stránky jejich osobnosti.

Výchova k občanství navazuje na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, určenou pro první stupeň základních škol. Poznatky získané v této vzdělávací oblasti jsou tedy dále rozvíjeny a prohlubovány na druhém stupni ve Výchově k občanství.

Vzdělávací obsah oboru Výchova k občanství lze propojovat s jinými předměty, které s daným tématem souvisí. Často je Výchova k občanství propojována s vzdělávací oblastí Člověk a svět práce, která řeší volbou povolání, promýšlení a plánování budoucnosti a stanovování cílů. Ke vzdělávacímu oboru Výchova k občanství se také úzce váže vzdělávací obor Výchova ke zdraví. Ta se zabývá mezilidskými vztahy, životními změnami, hodnotou a ohrožením zdraví a osobnostním a sociálním rozvojem.

5.1.1 Člověk ve společnosti

Člověk ve společnosti je jedním z tematických okruhů vzdělávacího oboru Výchova k občanství. Do tohoto tematického okruhu je mimo jiné řazeno učivo důležité pro zvládnutí náročné životní situace, jako je rozpad rodiny:

- *„vztahy mezi lidmi – osobní a neosobní vztahy, mezilidská komunikace; konflikty v mezilidských vztazích, problémy lidské nesnášenlivosti,*

- *zásady lidského soužití – morálka a mravnost, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování; dělba práce a činností, výhody spolupráce lidí“ (RVP ZV, 2013, s. 51, [online]).*

K učivu jsou definovány tyto očekávané výstupy:

„Žák

- *uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem,*
- *posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci“ (RVP ZV, 2013, s. 51, [online]).*

Předložené očekávané výstupy a učivo slouží k bližšímu seznámení žáků s problematikou mezilidských vztahů a k pochopení toho, že dobré mezilidské vztahy potřebují vzájemnou péči. Učí žáky, jak se vhodně zachovat v různých životních situacích, jak v nich komunikovat a jak tyto situace nejlépe řešit. Seznamují žáky s tím, že pocity a myšlenky nemusí být vyjádřeny vždy jen slovy, ale také tělem nebo jednáním. Tohoto očekávaného výstupu lze dosáhnout například pomocí dramatizace některé náročné životní situace, kdy si žáci mohou sami vyzkoušet, jak by se zachovali a následně promyslet, zda se problém nedal vyřešit jinak, lépe. Zároveň učí žáky spolupráci, její nezbytnosti při řešení problému a určitým způsobům chování, potřebných pro lidské soužití.

5.1.2 Člověk jako jedinec

Podle RVP (2013, s. 52, [online]) obsahuje tento tematický okruh vzhledem k řešené problematice následující učivo:

- *„podobnost a odlišnost lidí – projevy chování, rozdíly v prožívání, myšlení a jednání; osobní vlastnosti, dovednosti a schopnosti, charakter; vrozené předpoklady, osobní potenciál,*
- *vnitřní svět člověka – vnímání, prožívání, poznávání a posuzování skutečnosti, sebe i druhých lidí, systém osobních hodnot, sebehodnocení; stereotypy v posuzování druhých lidí,*

- *osobní rozvoj – životní cíle a plány, životní perspektiva, adaptace na životní změny, sebezvědomí; význam motivace, aktivity, vůle a osobní kázně při seberozvoji.*“

A očekávané výstupy:

„Žák

- *objasní, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhými lidmi i kvalitu života,*
- *posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek,*
- *rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí, kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání,*
- *popíše, jak lze usměrňovat a kultivovat charakterové a volní vlastnosti, rozvíjet osobní přednosti, překonávat osobní nedostatky a pěstovat zdravou sebedůvěru*“ (RVP ZV, 2013, s. 51-52, [online]).

Tematický okruh je zaměřen na nepostradatelné složky napomáhající dobrému zvládnutí náročných životních situací. Učí žáky adaptaci na životní změny, sebepoznání a sebeovládání. Ukazuje význam motivace a správné hodnotové orientace, zaměřuje se na vnitřní prožívání jedince, utváření jeho osobnosti a zdravého sebevědomí. Všechny tyto složky jsou pro překonání náročných situací nesporně důležité. Tyto očekávané výstupy mají dítěti pomoci lépe snášet náročnou životní situaci, mají mu pomoci lépe se s touto situací vypořádat, lépe se zorientovat v jeho vlastních pocitech a zabránit u něj možnému vzniku traumat, nedostatečné sebedůvěry, nadměrné sebekritiky, pocitu beznaděje nebo úzkosti.

5.1.3 Člověk, stát a právo

Část učiva a odpovídajících očekávaných výstupů uvedených v RVP ZV (2013, [online]) souvisí s prožíváním a vypořádáním se s náročnou životní situací.

Učivo:

- *„lidská práva – základní lidská práva, práva dítěte, jejich ochrana; úprava lidských práv a práv dětí v dokumentech; poškozování lidských práv, šikana, diskriminace,*
- *právní řád České republiky – význam a funkce právního řádu, orgány právní ochrany občanů, soustava soudů; právní norma, předpis, publikování právních předpisů,*
- *právo v každodenním životě – význam právních vztahů; důležité právní vztahy a závazky z nich vyplývající; základní práva spotřebitele; styk s úřady“ (RVP ZV, 2013, s. 53, [online]).*

Očekávané výstupy:

„Žák

- *objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství,*
- *rozlišuje a porovnává úkoly orgánů právní ochrany občanů, uvede příklady jejich činnosti a spolupráce při postihování trestných činů“ (RVP ZV, 2013, s. 52-53, [online]).*

Tematický okruh se zaměřuje na poskytování informací a povědomí o právech každého dítěte a jejich poškozování. Některá důležitá práva dítěte, která se týkají náročné životní situace – rozpadu rodiny, uvádí Deklarace práv dítěte (1959, [online]):

- *„právo na zvláštní ochranu,*
- *právo na výhody sociálního zabezpečení,*
- *právo na šťastné a bezpečné dětství,*
- *právo na to, aby mu za všech okolností byla poskytnuta pomoc jako prvnímu,*
- *právo na ochranu před všemi formami nedbalosti, krutostí a vykořisťováním. “*

Na Deklaraci práv dítěte navazuje Úmluva o právech dítěte (1989, [online]), zahrnující práva, jako například:

- *„právo znát své rodiče a právo na jejich péči,*
- *právo na ochranu před ponižujícím zacházením a vykořisťováním,*

- *právo na zajištění ochrany a pomoci poskytované státem, pokud je dítě zbaveno rodinného prostředí,*
- *právo na výhody sociálního zabezpečení,*
- *právo na životní úroveň potřebnou pro jeho rozvoj.“*

Tematický okruh Člověk, stát a právo seznamuje žáky s právem, se kterým se setkávají každý den v běžném životě a učí je závaznosti právních vztahů. Zde je pro řešení náročné životní situace – rozpadu rodiny, pro dítě důležité seznámení se Zákonem o rodině, který se zabývá nejen manželstvím a jeho vznikem, ale také vztahem mezi manželi, rozvodem, rodičovskou zodpovědností a vyživovací povinností. Zde se dítě může dovědět, jaká má práva a čeho se může dožadovat. Důležité je, aby vyučující ukázal žákům, kde tyto dokumenty naleznou, případně jim nabídnul svou pomoc.

Dítě je seznámeno s právní úpravou vztahů v manželství a s různými orgány právní ochrany. Jedním z nich je například Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Jedná se o orgán, zejména městských úřadů, zaměřený na péči o děti a mládež, který také zastupuje jejich zájmy v řízeních rozhodujících například o svěření dítěte do péče, nebo o styku rodičů s dítětem.

5.2 Výchova ke zdraví

Vzdělávací oblast Člověk a zdraví žákům přináší základní poznatky o zdraví, a o tom, jak tyto poznatky využívat ve svém životě. *„Zdraví člověka je chápáno jako vyvážený stav tělesné, duševní a sociální pohody. Je utvářeno a ovlivňováno mnoha aspekty, jako je styl života, chování podporující zdraví, kvalita mezilidských vztahů, kvalita životního prostředí, bezpečí člověka atd.“* (RVP ZV, 2013, s. 76, [online]).

Učí žáka uvědomit si, důležitost nejen fyzického, ale také duševního a sociálního zdraví, a jak tomuto celkovému zdraví napomáhá příznivé prostředí a atmosféra. Upozorňuje žáky na závislost stavu jejich zdraví na úrovni prostředí a mezilidských vztahů. Tyto výstupy vedou žáka k:

- *„pochopení zdraví jako vyváženého stavu tělesné, duševní i sociální pohody a k vnímání radostných prožitků z činností podpořených pohybem, příjemným prostředím a atmosférou příznivých vztahů,*

- *poznávání člověka jako jedince závislého v jednotlivých etapách života na způsobu vlastního jednání a rozhodování, na úrovni mezilidských vztahů i na kvalitě prostředí“ (RVP ZV, 2013, s. 77, [online]).*

Vzdělávací obor *Výchova ke zdraví* spolu se vzdělávacím oborem *Tělesná výchova*, jsou jediné dvě složky vzdělávací oblasti *Člověk a zdraví*. Tento vzdělávací obor již neobsahuje žádné tematické okruhy. **Je častou praxí, že témata vzdělávacího oboru *Výchova ke zdraví* bývají implementována právě do *Výchovy k občanství*.**

Výchova ke zdraví je zaměřena na schopnost správně se vypořádat s každodenním, ale i netypickým ohrožením. Tento obor je velmi úzce spjat s průřezovým tématem *Osobnostní a sociální výchova*, který je také propojen s *Výchovou k občanství*, a to díky svému každodennímu využití v běžném životě, snaze pomoci žákům rozvíjet dovednosti užitečné pro každodenní život a pomoci žákovi ke spokojenému životu.

Učivo vzdělávacího oboru *Výchova ke zdraví* je podle RVP (RVP ZV, 2013, s. 79-81, [online]) děleno do 6 okruhů, které slouží jako prostředek pro dosažení očekávaných výstupů. Jsou jimi:

- *„vztahy mezi lidmi a formy soužití,*
- *změny v životě člověka a jejich reflexe,*
- *zdravý způsob života a péče o zdraví,*
- *rizika ohrožující zdraví a jejich prevence,*
- *hodnota a podpora zdraví,*
- *osobnostní a sociální rozvoj.“*

Očekávané výstupy, které mohou být užitečné při zvládnutí náročné životní situace, obsažené ve výstupech tohoto vzdělávacího oboru RVP, znějí:

„Žák

- *vysvětlí role členů komunity (rodiny, třídy, spolku) a uvede příklady pozitivního a negativního vlivu na kvalitu sociálního klimatu (vrstevnická komunita, rodinné prostředí) z hlediska prospěšnosti zdraví,*
- *samostatně využívá osvojené kompenzační a relaxační techniky a sociální dovednosti k regeneraci organismu, překonávání únavy a předcházení stresovým situacím,*

- *uvádí do souvislostí zdravotní a psychosociální rizika spojená se zneužíváním návykových látek a životní perspektivu mladého člověka; uplatňuje osvojené sociální dovednosti a modely chování při kontaktu se sociálně patologickými jevy ve škole i mimo ni; v případě potřeby vyhledá odbornou pomoc sobě nebo druhým“ (RVP ZV, 2013, s. 79, [online]).*

Uvedené výstupy jsou zaměřené na naučení žáků, jak vytvářet a udržovat dobré vztahy nejen mezi vrstevníky, ale také mezi partnery a v rodině. Žáci si uvědomí, jak je důležité o vztah správně pečovat a udržovat ho. Zároveň se také učí pravidlům soužití, jak mezi vrstevníky ve škole, tak i v rodině. Především v rámci okruhu učiva Vztahy mezi lidmi a formy soužití si žáci uvědomují nezbytnost a podstatu těchto ustálených pravidel, bez kterých by vládl chaos a nejistota.

Dalším okruhem učiva přispívajícím k lepšímu zvládnutí náročné životní situace je Zdravý způsob života a péče o zdraví. Součástí tohoto okruhu je i seznámení žáků s důležitostí duševní hygieny a denního režimu. Žáci se učí jak se zorientovat sám v sobě, jak se očistit od negativních myšlenek, které je mohou v této náročné životní situaci neustále provázet a také, jak je pro psychickou pohodu důležitý vyvážený denní režim s odpovídající mírou pohybu, práce ale také nepostradatelného fyzického i psychického odpočinku.

5.3 Etická výchova

Etická výchova je vzdělávací obor, který je v RVP ZV řazen do kapitoly Doplňující vzdělávací obory, které ale nejsou povinnou součástí základního vzdělávání. **Etická výchova bývá často implementována do Výchovy k občanství.**

Cílem Etické výchovy je podle RVP ZV (2013, [online]) vést žáky k vytvoření objektivní představy o sobě samých a k efektivnímu řešení problémových a konfliktních situací. Vytváří u žáků potřebu navazování a udržování dobrých mezilidských vztahů a vysvětluje důležitost a výhody spolupráce. Učí je správnému vyjadřování svých názorů, správným způsobům komunikace, empatii a respektu. Etická výchova seznamuje žáky se základními problémy moderní doby. Celkově tedy rozvíjí sociální dovednosti žáků.

Podle RVP ZV Etická výchova tvoří průniky s jinými předměty a doplňuje je. „Ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* navazuje na učivo *lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití, podobnost a odlišnost lidí, osobní rozvoj, vnitřní svět člověka a lidská práva*. Ve vzdělávací oblasti *Člověk a zdraví* ve vzdělávacím oboru *Výchova ke zdraví* navazuje na učivo *vztahy mezi lidmi a formy soužití, změny v životě člověka a jejich reflexe, zdravý způsob života a péče o zdraví, rizika ohrožující zdraví a jejich prevence a osobnostní a sociální rozvoj*. Z průřezových témat navazuje především na vzdělávací obsah *osobnostní a sociální výchovy, multikulturní výchovy, environmentální výchovy a mediální výchovy*“ (RVP ZV, 2013, s. 96, [online]).

Pokud jsou témata tohoto doplňujícího vzdělávacího oboru implementována do povinných vzdělávacích oborů, mohou být značným přínosem pro snadnější zvládnutí a vyrovnání se žáka s náročnou životní situací.

Praktická část

6 Empirické šetření

6.1 Cíl výzkumu a vymezení hypotéz

Cíl výzkumu

Cílem praktické části je zjistit pomocí dotazníkového šetření, jak děti chápou a prožívají rozvod svých rodičů, jakožto náročnou životní situaci. Zjistit, jak se s touto situací vypořádaly, zda nějakým způsobem ovlivnila jejich morální vývoj a hodnotovou orientaci a také, zda jim ke zvládnutí této náročné životní situace pomohla Výchova k občanství.

Formulace výzkumného problému a hypotéz

Dle Gavory (2000) jsem v souvislosti s cílem výzkumu formulovala deskriptivní výzkumný problém a čtyři hypotézy:

Výzkumný problém: Jaké jsou postoje dětí po rozvodu rodičů?

H1: U dětí, jejichž rodiče se rozvedli, rodina nezaujímá první místo v žebříčku hodnot.

H2: Vlivem rozvodu rodičů se zhoršil školní prospěch dětí.

H3: Vlivem rozvodu rodičů dochází u dětí ke zhoršení chování vůči autoritám a svému okolí.

H4: Výchova k občanství pozitivně přispívá žákům k lepšímu zvládnutí rozvodu rodičů.

6.2 Metodika sběru dat

Pro účely práce jsem zvolila kvantitativní výzkum. Jako přednosti kvantitativního výzkumu uvádí Hendl (2005) možnost zkoumání velkých skupin, rychlý sběr dat, rychlou analýzu dat, relativní nezávislost na výzkumníkovi a získání přesných

numerických dat. Naopak, jako nevýhody uvádí omezení výzkumníka reduktivním způsobem získávání dat nebo opominutí fenoménu vlivem soustředění se na určitou teorii a její testování.

Použila jsem metodu dotazování, techniku dotazníku, který je dle Gavory (2000), pro tento výzkum, jedním z nejvhodnějších. Dotazník je efektivní technika, která umožňuje získat informace snadno od velkého počtu jedinců. Respondent odpovídá písemně na otázky tištěného formuláře, čímž je zaručena jeho anonymita. Naopak nevýhodou této techniky je nízká návratnost a riziko špatné formulace otázek. Předem navržené odpovědi také nemusí poskytovat potřebný prostor pro validní odpovědi. Otázky mohou být zodpovězeny někým jiným a výsledky nemusí být dostatečně relevantní pro naplnění cíle dotazování. Uzavřené otázky nabízejí několik variant odpovědí, ze kterých si dotazovaný vybírá jednu nebo více, které jsou nejbližší jeho názoru. V otevřené otázce se může dotazovaný vyjádřit svými slovy. Nedostává na výběr z konkrétních odpovědí.

Dotazník je anonymní a obsahuje 13 otázek. První dvě otázky jsou identifikační (pohlaví, věk), přičemž věk, je jediná otevřená otázka dotazníku. Třetí otázka dotazníku je filtrační, otázky 4 až 10 jsou uzavřené a týkají se rozvodu rodičů. Od jedenácté otázky odpovídají i respondenti z nerozvedených rodin. Tyto otázky jsou zaměřené na problémové chování dětí a jejich stupnici hodnot.

6.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Dotazníky byly určeny žákům šesti tříd ve věku 12 až 15 let. Výzkum proběhl pro účely jedné školy, která může z výsledků vyvodit závěry. Výchova k občanství je na škole vyučována 1 hodinu týdně u čtyř tříd a 2 hodiny týdně u dvou tříd. Mezi žáky bylo rozdáno 160 dotazníků a návratnost byla 100%. Výzkumný vzorek tedy tvoří 160 žáků.

6.4 Analýza dat z dotazníkového šetření

Pro zpracování dat jsou použity grafy a tabulky, výsledky jsou uvedeny v procentech i absolutních hodnotách.

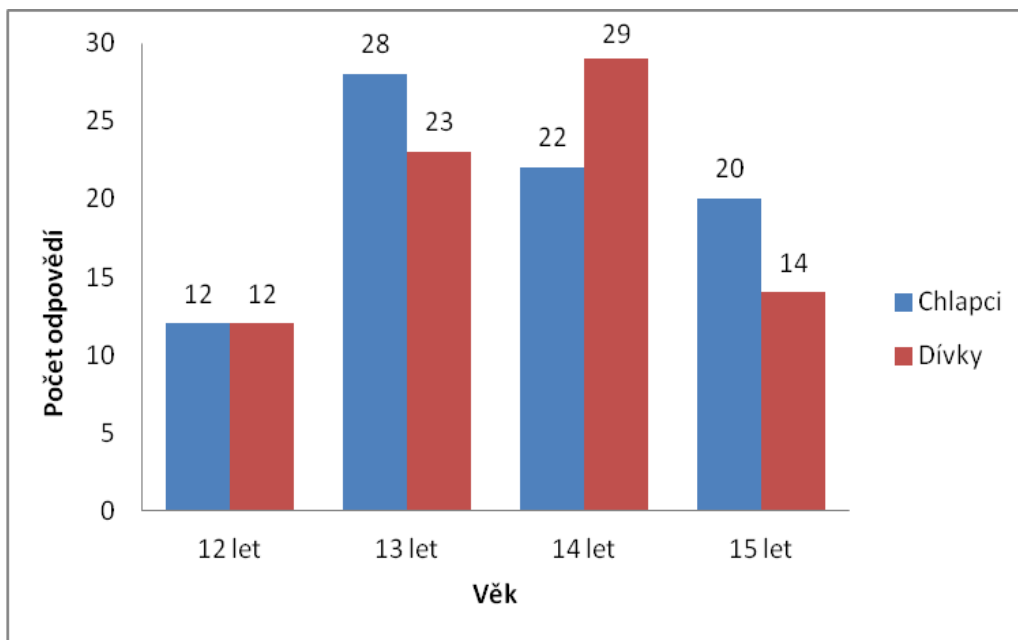
Otázka č. 1: Jsi:

- chlapec** (82 odpovědí; 51,25%)
- dívka** (78 odpovědí; 48,75%)

Počet chlapců a dívek se ve výzkumném vzorku příliš neliší.

Otázka č. 2: Kolik je ti let? (vypiš číslem)

Graf č. 1: Věkové kategorie dotazovaných žáků

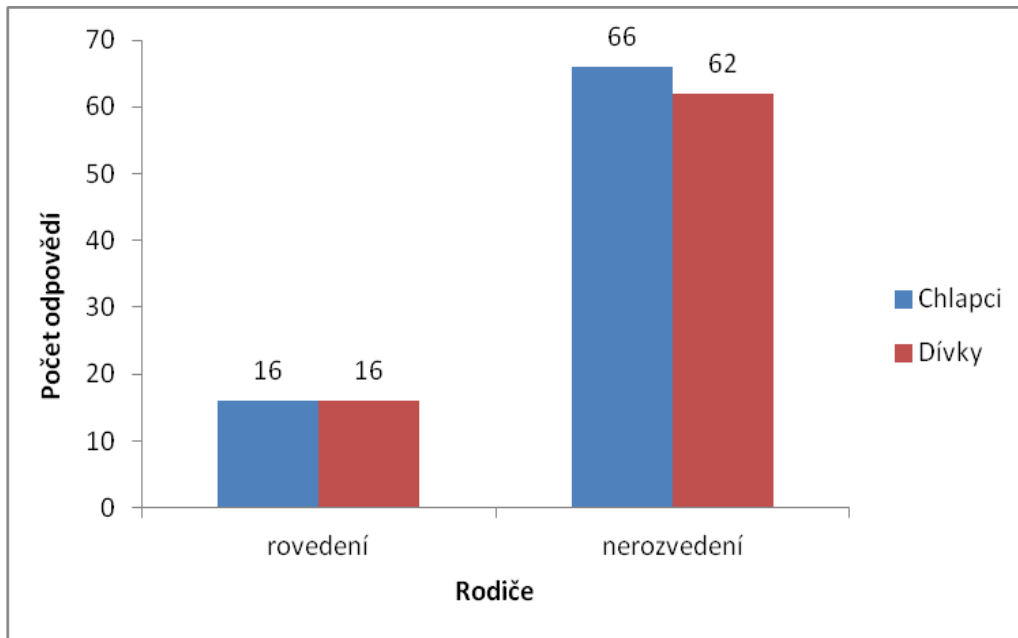

Nejčastější věk respondentů je 13-14 let. Ve věku 12 let bylo nejméně respondentů: 24 (15%), ve věku 13 let 51 (31,88%) respondentů, ve věku 14 let také 51 (31,88%) respondentů a ve věku 15 let bylo 34 (21,25%) respondentů.

Otázka č. 3: Jsou tvoji rodiče rozvedeni, nebo pokud nebyli oddáni, rozešli se?

- **ano** (32 odpovědí; 20%)
- **ne** (*pokud ne, pokračuj prosím odpovědí na otázku č. 11*) (128 od; 80%)

Graf č. 2: Počet žáků z rozvedených a nerozvedených rodin

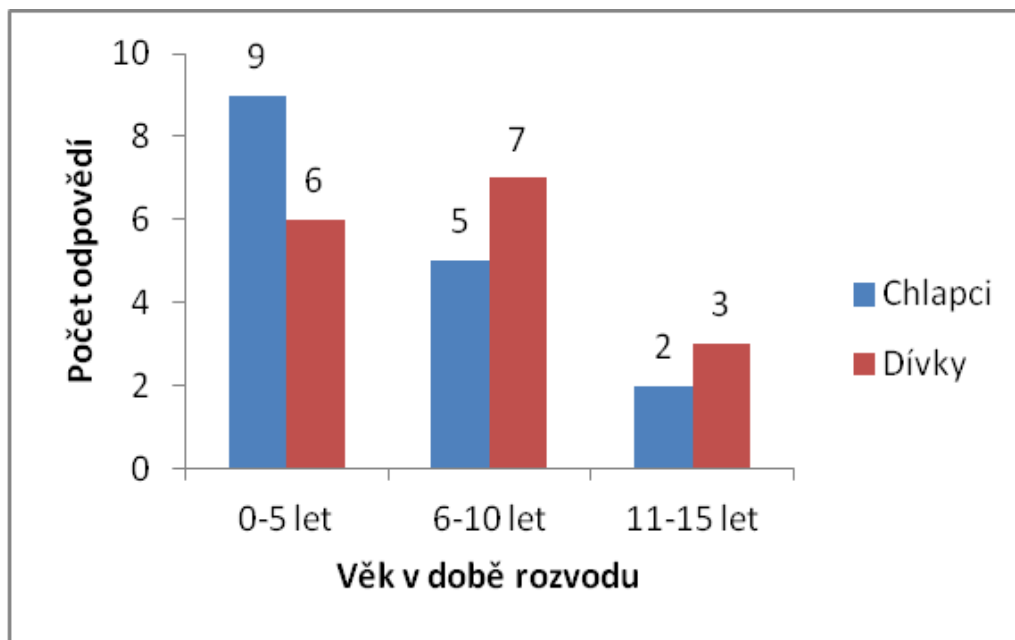

Každý pátý respondent je z rozvedené rodiny. Poměr chlapců a dívek z neúplných rodin je stejný.

Otázka č. 4: Kolik ti bylo let v době rozvodu rodičů? (zařad' se do jedné z věkových skupin)

- **0 až 5 let** (15 odpovědí; 46,88%)
- **6 až 10 let** (12 odpovědí; 37,5%)
- **11 až 15 let** (5 odpovědí; 15,63%)

Graf č. 3: Věk dětí v době rozvodu rodičů

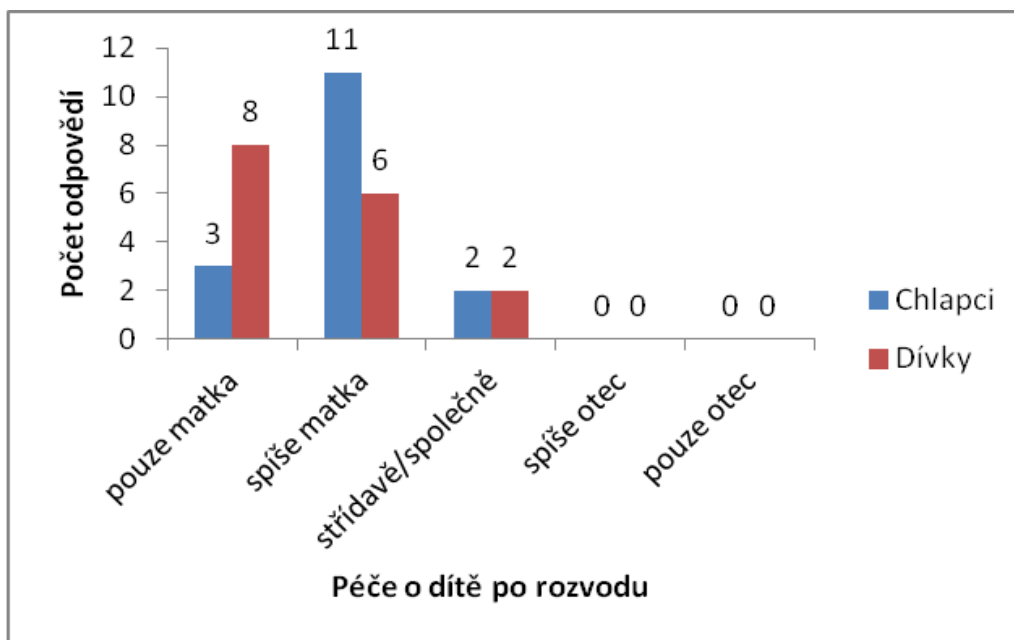

Nejvíce respondentů zažilo rozvod svých rodičů ve věku 0-5 let, přičemž většinu tvoří chlapci. V tomto věku děti neměly příležitost k identifikaci s jedním z rodičů. Naopak u dětí, jejichž rodiče se rozvedli v období 6-10 let věku dítěte, převažují dívky. Jedná se o období velice obtížné, kdy dítě začíná chodit do školy a poprvé opouští domov na delší čas, což v něm může nejistotu vzniklou rozpadem rodiny ještě prohloubit. V období nejméně častém, 11-15 let věku dítěte, převažují také dívky. V tomto věku u dětí nastává období puberty, které je velmi náročné samo o sobě. Dítě prochází změnami nálad a bouřemi emocí, které mohou také negativní vliv rozvodu rodičů na dítě ještě více umocnit.

Otázka č. 5: Jakým způsobem o tebe rodiče pečují po rozvodu?

- Vychovává mě pouze matka (*bydlím pouze u matky*) (11 odpovědí; 34,38%)
- Vychovává mě spíše matka než otec (*bydlím u matky a 1 – 5 dnů v měsíci u otce*) (17 odpovědí; 53,13%)
- Vychovávají mě oba rodiče střídavě / společně (*bydlím střídavě u otce i u matky / bydlíme společně*) (4 odpovědi; 12,5%)
- Vychovává mě spíše otec než matka (*bydlím u otce a 1 – 5 dnů v měsíci u matky*) (0 odpovědí; 0%)
- Vychovává mě pouze otec (*bydlím pouze u otce*) (0 odpovědí; 0%)

Graf č. 4: Porozvodové uspořádání rodiny

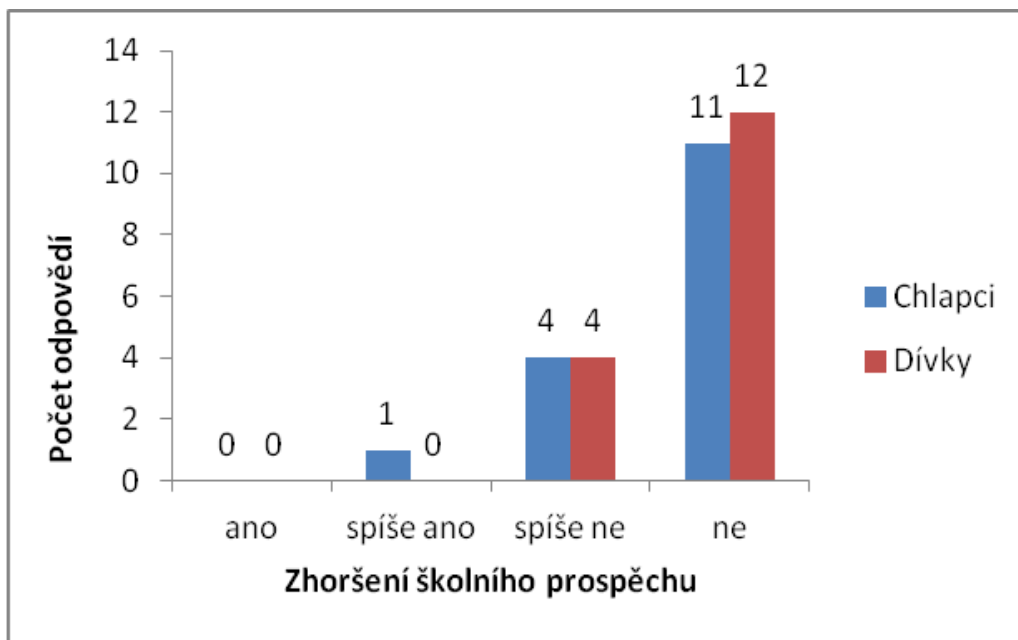

Nejvíce respondentů uvedlo, že je po rozvodu vychovává více matka než otec. Z tohoto počtu převažují chlapci. Druhou nejčastější odpovědí byla výchova pouze matkou, z čehož převažují naopak dívky. Většina chlapců z celkového počtu respondentů z rozvedených rodin je vychováváno spíše matkou, ale 1-5 dní v měsíci bydlí u otce. Zatímco většina dívek je vychovávána pouze matkou, bez vlivu otce. Vztah otce s dítětem, které je vychováváno spíše nebo pouze matkou, může upadat až postupně zcela vymizí.

Otázka č. 6: Zhoršily se po rozvodu tvé známky ve škole?

- ano** (0 odpovědí; 0%)
- spíše ano** (1 odpověď; 3,13%)
- spíše ne** (8 odpovědí; 25%)
- ne** (23 odpovědí; 71,88%)

Graf č. 5: Zhoršení školního prospěchu po rozvodu rodičů

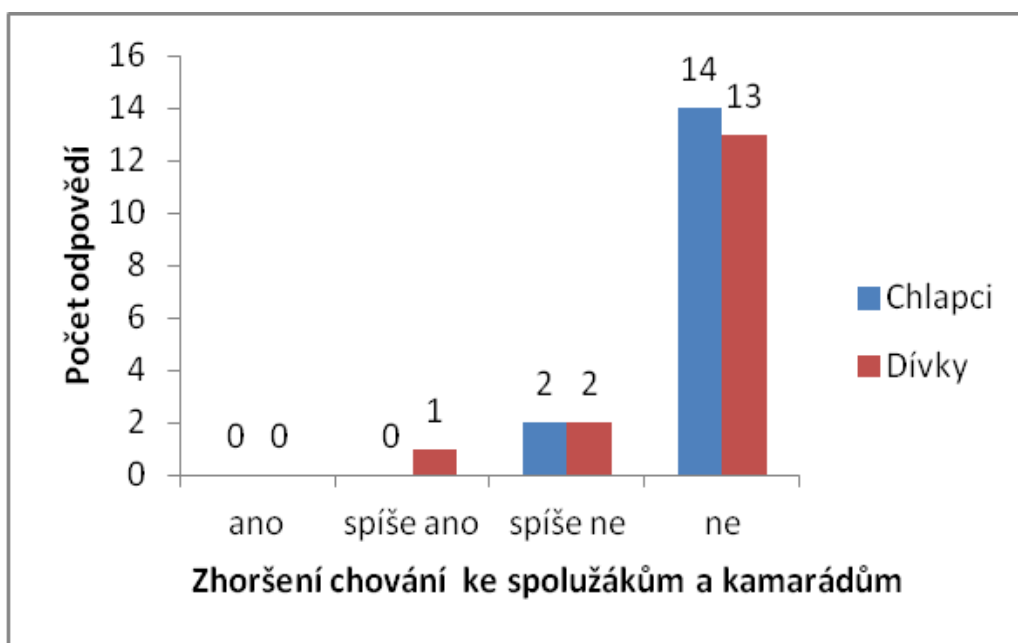

Většina žáků na sobě po rozvodu rodičů nezaznamenala zhoršení školního prospěchu. To může být způsobeno tím, že rodiče většiny respondentů se rozvedli v době 0-5 let věku dítěte a tito respondenti neměli možnost na sobě zhoršení prospěchu pozorovat.

Otázka č. 7: Zhoršilo se po rozvodu tvé chování ke spolužákům a kamarádům?

- ano** (0 odpovědí; 0%)
- spíše ano** (1 odpověď; 3,13%)
- spíše ne** (4 odpovědi; 12,5%)
- ne** (27 odpovědí; 84,38%)

Graf č. 6: Zhoršení chování ke spolužákům a kamarádům po rozvodu rodičů

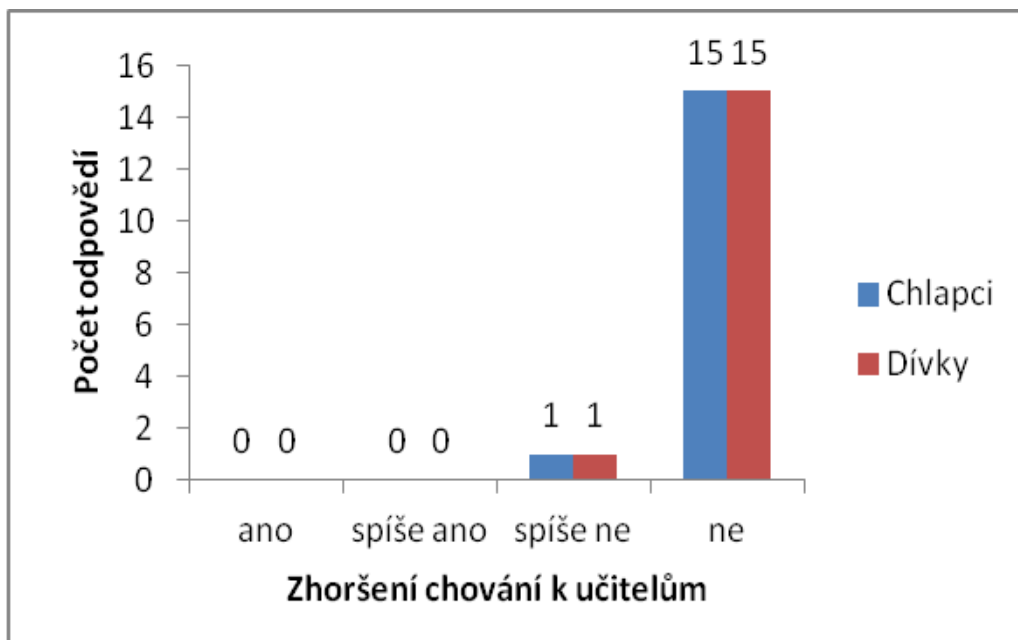

Většina žáků na sobě po rozvodu rodičů nezaznamenala zhoršení chování ke spolužákům a kamarádům. To může být opět způsobeno tím, že rodiče většiny respondentů se rozvedli v době 0-5 let věku dítěte a tito respondenti neměli možnost zhoršení chování zaznamenat.

Otázka č. 8: Zhoršilo se po rozvodu tvé chování k učitelům?

- ano** (0 odpovědí; 0%)
- spíše ano** (0 odpověď; 0%)
- spíše ne** (2 odpovědi; 6,25%)
- ne** (30 odpovědí; 93,75%)

Graf č. 7: Zhoršení chování k učitelům po rozvodu rodičů

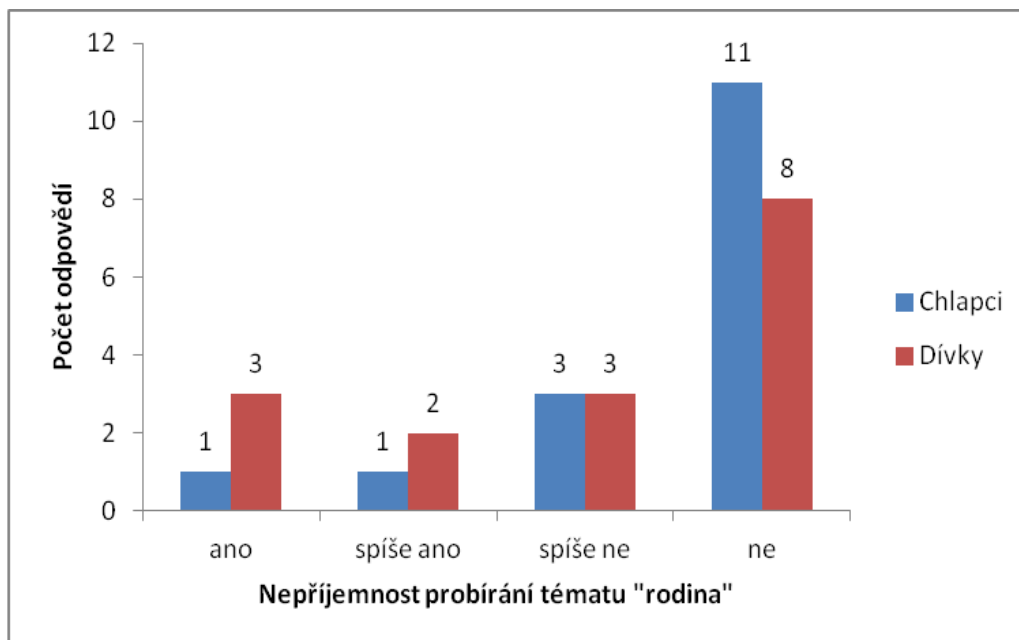

Většina žáků na sobě po rozvodu rodičů nezaznamenala zhoršení chování k učitelům. Příčinou toho může být opět zjištění, že rodiče většiny respondentů se rozvedli v době 0-5 let věku dítěte a tito respondenti neměli možnost na sobě zhoršení chování k učitelům pozorovat.

Otázka č. 9: Je ti nepříjemné v hodinách probírat téma "rodina"?

- ano** (4 odpovědi; 12,5%)
- spíše ano** (3 odpovědi; 9,38%)
- spíše ne** (6 odpovědi; 18,75%)
- ne** (19 odpovědí; 59,38%)

Graf č. 8: Nepříjemnost probírání tématu „rodina“ po rozvodu rodičů

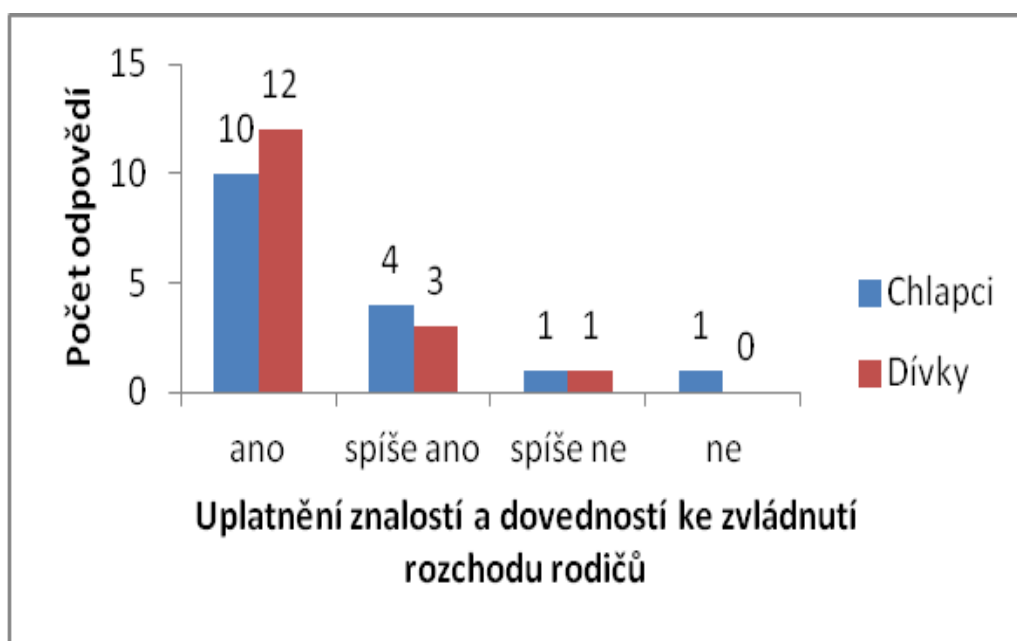

Většině respondentů z rozvedených rodin nevadí probírání tématu „rodina“. Přesto tato odpověď nezahrnuje 100% respondentů a pro některé respondenty je téma „rodina“ velmi citlivé. Stále je potřebná vnímavost učitele vůči žákům, i přesto, že většině žákům probírání tohoto tématu v hodinách nevadí.

Otázka č. 10: Pomohly ti znalosti a dovednosti získané ve výuce Výchovy k občanství k lepšímu zvládnutí rozchodu rodičů?

- ano** (22 odpovědi; 68,75%)
- spíše ano** (7 odpovědí; 21,88%)
- spíše ne** (2 odpovědi; 6,25%)
- ne** (1 odpovědi; 3,13%)

Graf č. 9: Uplatnění znalostí a dovedností získaných ve výuce Výchovy k občanství ke zvládnutí rozchodu rodičů

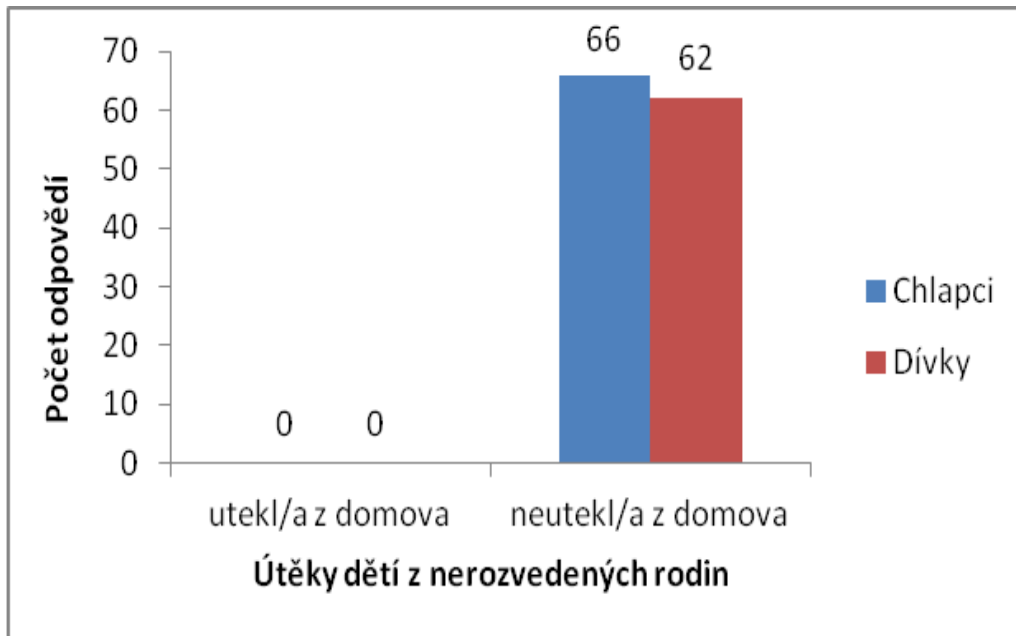
Většině respondentů z rozvedených rodin Výchova k občanství pomohla k lepšímu zvládnutí této náročné životní situace. Potvrzuje se tím její přínos a potřebnost. Nezanedbatelný je ale také vliv vyučujícího. Jakým způsobem se k výuce postaví, zda má ke každému žákovi individuální přístup, je dostatečně vnímavý a jakou důvěru v něj žáci mají.

Otázka č. 11: Utekl/a jsi někdy z domova?

a) děti z nerozvedených rodin

- ano** (0 odpovědi; 0%)
- ne** (128 odpovědí; 100%)

Graf č. 10: Útěky z domova dětí z nerozvedených rodin

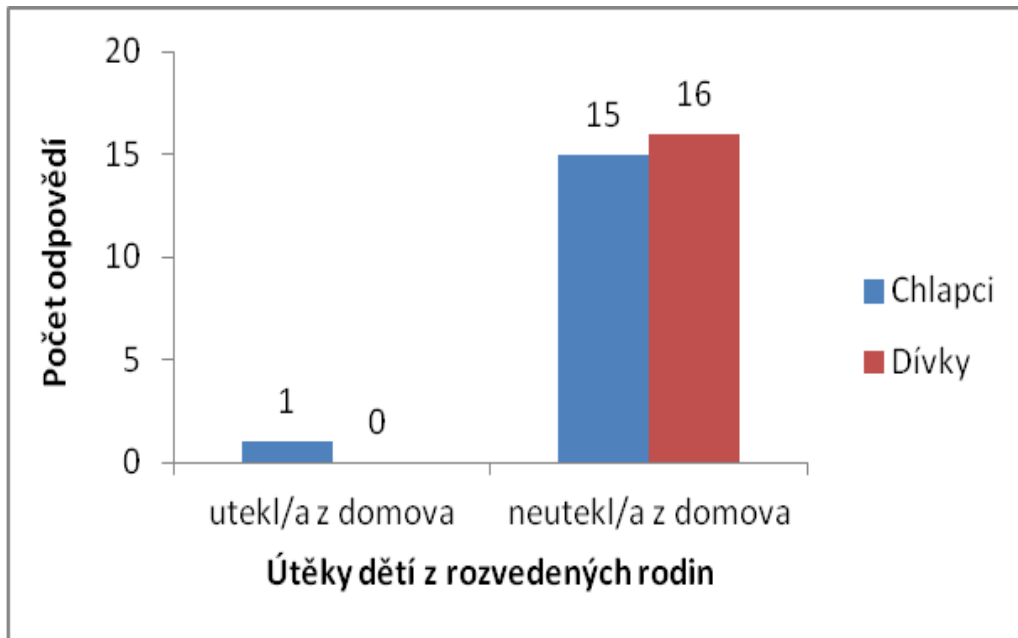

Z celkového počtu respondentů z nerozvedených rodin žádný chlapec ani dívka neutekli z domova.

b) děti z rozvedených rodin

- **ano** (1 odpověď; 3,13%)
- **ne** (31 odpovědí; 96,88%)

Graf č. 11: Útěky z domova dětí z rozvedených rodin

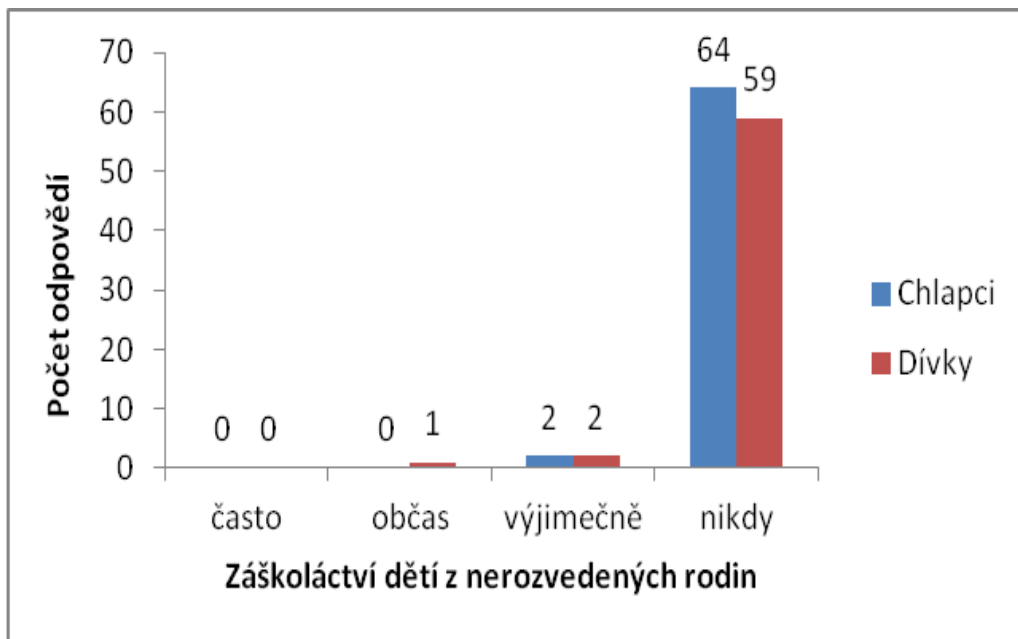
Z celkového počtu respondentů z rozvedených rodin pouze jeden uvedl útěk z domova. Rozdíl mezi útěky z domova dětí z rozvedených a nerozvedených rodin je nepatrný.

Otázka č. 12: Chodíš „za školu“?

a) děti z nerozvedených rodin

- často (0 odpovědí; 0%)
- občas (1 odpověď; 0,78%)
- výjimečně (4 odpovědi; 3,13%)
- nikdy (123 odpovědi; 96,1%)

Graf č. 12: Záškoláctví dětí z nerozvedených rodin

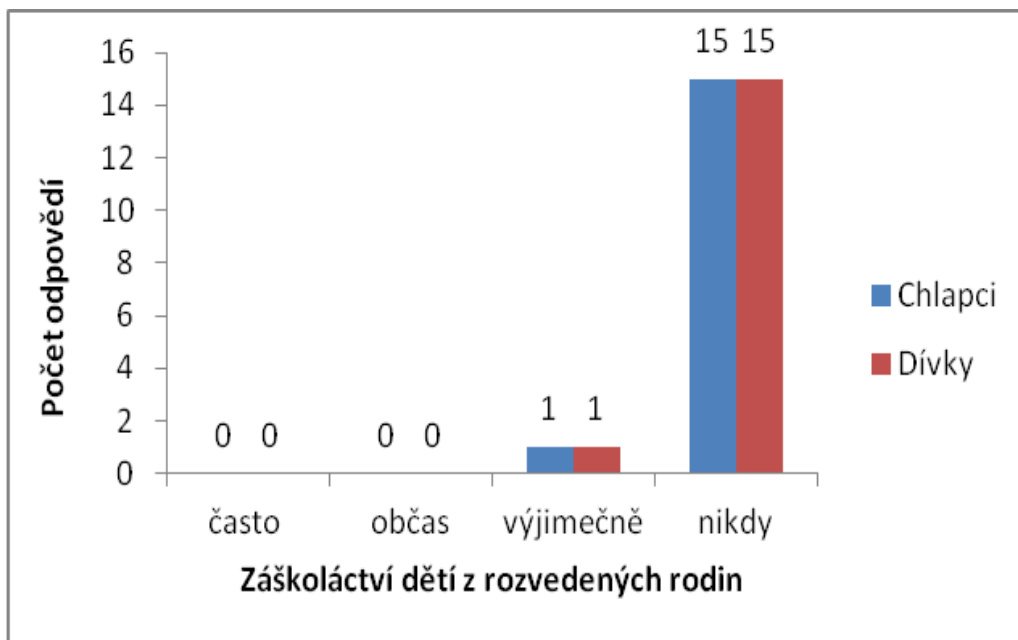

Převážná většina respondentů z nerozvedených rodin nebyla nikdy „za školou“.

b) děti z rozvedených rodin

- často (0 odpovědí; 0%)
- občas (0 odpověď; 0%)
- výjimečně (2 odpovědi; 6,25%)
- nikdy (30 odpověď; 93,75%)

Graf č. 13: **Záškoláctví dětí z rozvedených rodin**

Převážná většina respondentů z rozvedených rodin nebyla nikdy „za školou“, podobně jako u respondentů z nerozvedených rodin.

Otázka č. 13: Sestav svůj žebříček hodnot. (očíslej jednotlivé hodnoty od 1 do 10, přičemž číslo jedna je pro tebe nejdůležitější a číslo 10 nejméně důležité)

- _____ zdraví
- _____ rodina
- _____ štěstí
- _____ přátelství
- _____ čestnost (*dodržování slibů a pravidel*)
- _____ škola
- _____ důvěra (*můžeš někomu věřit a on tobě*)
- _____ spravedlnost
- _____ láska (*k rodičům, přátelům*)
- _____ peníze

Tabulka č. 2: **Žebříček hodnot dětí z nerozvedených rodin**

Hodnota	Chlapec: součet hodnot	Pořadí: chlapec	Dívka: součet hodnot	Pořadí: dívka	Celkem: součet hodnot	Pořadí: celkem
Zdraví	199	2.	163	2.	362	2.
Rodina	152	1.	156	1.	308	1.
Štěstí	382	5.	351	6.	733	6.
Přátelství	280	4.	261	4.	541	4.
Čestnost	460	8.	476	8.	936	8.
Škola	533	10.	506	9.	1039	10.
Důvěra	388	6.	336	5.	724	5.
Spravedlnost	440	7.	460	7.	900	7.
Láska	278	3.	196	3.	474	3.
Peníze	517	9.	506	9.	1023	9.

V celkovém pořadí hodnot dětí z nerozvedených rodin stojí na prvním místě rodina, poté následuje zdraví, láska, přátelství, důvěra, štěstí, spravedlnost, čestnost, peníze a na posledním místě stojí škola. Chlapci i dívky na přední příčky staví rodinu, zdraví,

lásku a přátelství. U chlapců následuje štěstí, důvěra, spravedlnost, čestnost, peníze a na posledním místě škola. Zatímco u dívek následuje důvěra, poté štěstí a stejně jako u chlapců spravedlnost, čestnost a peníze se školou se u dívek dělí o poslední místo.

Tabulka č. 3: **Žebříček hodnot dětí z rozvedených rodin**

Hodnota	Chlapec: součet hodnot	Pořadí: chlapec	Dívka: součet hodnot	Pořadí: dívka	Celkem: součet hodnot	Pořadí: celkem
Zdraví	43	1.	36	1.	79	1.
Rodina	47	2.	38	2.	85	2.
Štěstí	92	5.	82	6.	174	5.
Přátelství	70	4.	74	3.	144	4.
Čestnost	115	9.	114	7.	229	6.
Škola	134	10.	123	9.	257	9.
Důvěra	96	6.	78	5.	174	5.
Spravedlnost	112	8.	119	8.	231	7.
Láska	63	3.	76	4.	139	3.
Peníze	108	7.	140	10.	248	8.

V celkovém pořadí hodnot dětí z rozvedených rodin stojí na prvním místě zdraví, a teprve potom následuje rodina, láska, přátelství, štěstí a důvěra na stejném místě, čestnost, spravedlnost, peníze a na posledním místě stojí škola. Chlapci i dívky na první místo staví zdraví a na druhé rodinu. U chlapců následuje láska, přátelství, štěstí, důvěra, peníze, spravedlnost, čestnost a na poslední příčce škola. Zatímco u dívek následuje přátelství, láska, důvěra, štěstí, čestnost, stejně jako u chlapců spravedlnost, škola a na posledním místě peníze.

6.5 Závěr šetření

Výsledky výzkumu, vzhledem ke stanoveným hypotézám, jsou následující:

Hypotéza **H1**: U dětí, jejichž rodiče se rozvedli, rodina nezaujímá první místo v žebříčku hodnot. – **se potvrdila**

Rozdíly ve stupnici hodnot respondentů z úplné a rozvedené rodiny se mohou zdát nepatrné, přesto ve vztahu k rozvodové problematice jsou významné (Viz Tabulka č. 2 a 3). Děti z úplných rodin si nejvíce cenní bezpečí a jistoty domova. Rodina jako obraz matky, otce, sourozenců a dalších příbuzných zaujímá v jejich žebříčku hodnot první místo. Druhé místo zaujímá zdraví, bez kterého se spokojený život jen těžko obejde. Naopak u dětí, které zažily rozvod rodičů, je zdraví na místě prvním a až poté následuje rodina. Příčinou může být ztráta důvěry v instituci manželství, protože to, co považovaly za samozřejmé, tedy soužití a blízkost obou rodičů, vzájemnou důvěru a stálost, s rozvodem zmizelo. U dětí z rozvedených rodin se také nachází čestnost v žebříčku hodnot výš než u dětí z rodin úplných.

Další hodnotou je láska, které se nachází na třetím místě v žebříčku hodnot, vyjma dívek z rozvedených rodin, které na třetí místo staví přátelství. To může být způsobeno strachem z nejistoty a nestálosti partnerství, kterou zažily při rozchodu vlastních rodičů, a tak dávají přednost přátelství před láskou.

Nejmenší váhu má pro respondenty škola a peníze. Pořadí těchto dvou hodnot se liší v závislosti na pohlaví. Zatímco chlapci, bez ohledu na úplnost rodiny, řadili na poslední příčku školu, u dívek z rozvedených rodin se na posledním místě nachází peníze a u dívek z nerozvedených rodin, se peníze a škola dělí o poslední místo. Peníze mají tedy pro chlapce větší význam než pro dívky, což může souviset s identifikací s rolí budoucího živitele rodiny. U chlapců z rozvedených rodin se peníze nachází v žebříčku hodnot výš než u chlapců z rodin úplných, což může být také důsledek rozvodu rodičů, kdy se chlapec začne, vlivem ztráty jistoty a stability v rodině, orientovat spíše na peníze a majetek na úkor spravedlnosti a čestnosti.

Hypotéza **H2**: Vlivem rozvodu rodičů se zhoršil školní prospěch dětí. – **se nepotvrdila**

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že žáci po rozvodu rodičů na sobě žádné zhoršení prospěchu nepozorují (Viz Graf č. 5). Pouze 3% dotazovaných uvedlo, že se jejich školní prospěch po rozvodu rodičů pravděpodobně zhoršil. Tato situace mohla nastat díky vysokému počtu respondentů, jejichž rodiče se rozvedli v době 0-5 let a 6-10 let věku dítěte (Viz Graf č. 3). Tito žáci tudíž neměli příliš velkou možnost pocítit zhoršení prospěchu, jakožto negativní důsledek rozpadu rodiny. Ani z porovnání záškoláctví dětí z úplných a neúplných rodin (Viz Graf č. 12 a 13), které může se zhoršením školního prospěchu souviset, nevyplýnuly rozdíly nijak výrazné.

Hypotéza **H3**: Vlivem rozvodu rodičů dochází u dětí ke zhoršení chování vůči autoritám a svému okolí. – **se nepotvrdila**

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že žáci po rozvodu rodičů na sobě žádné zhoršení chování vůči autoritám a svému okolí, tedy kamarádům, spolužákům, rodičům a pedagogům nepozorují (Viz Graf č. 6 a 7). Při srovnání odpovědí, které se týkaly útěků z domova a záškoláctví, nejsou rozdíly mezi dětmi z rozvedených a nerozvedených rodin nijak výrazné (Viz Graf č. 10, 11, 12 a 13).

Důvodem, proč nebyla tato hypotéza potvrzena v dotazníkovém šetření, může být ze strany respondentů odmítání souvislostí mezi rozvodem a změnou jejich chování. Dopad rozvodu na ně samotné si často nemusí ani uvědomit nebo je neumí popsat. V takovém případě by bylo vhodné doplnit dotazník jinou metodou výzkumu a tím získat další potřebné informace např. z respondentova chování, od pedagogů, kamarádů, apod.

Hypotéza **H4**: Výchova k občanství pozitivně přispívá žákům k lepšímu zvládnutí rozvodu rodičů. – **se potvrdila**

Výzkum potvrdil uplatnění znalostí a dovedností získaných ve výuce Výchovy k občanství pro lepší vypořádání se s rozvodem rodičů. Přes 68% dotazovaných, jejichž rodiče jsou rozvedení, uvedlo, že znalosti a dovednosti získané ve výuce jim v této náročné životní situaci pomohly (Viz Graf č. 9). Pro zjištění konkrétních metod, aktivit a témat, která žákům pomáhají se s touto náročnou životní situací vypořádat, je vhodné doplnit výzkum o kvalitativní metodu, např. rozhovor.

Další skutečnosti vztahující se k dané problematice, které vyplynuly z dotazníkového šetření, jsou následující:

Každý pátý respondent zažil rozvod svých rodičů (Viz Graf č. 2). Rozvodovost je tedy opravdu vysoká a je proto velice důležité věnovat této problematice zvýšenou pozornost.

Většina dětí je u nás po rozvodu svěřována do péče matky (Viz Graf č. 4). Z výzkumu vyplynulo, že většina respondentů bydlí buď trvale s matkou a pouze 1-5 dní v měsíci s otcem, nebo bydlí pouze s matkou a menšina respondentů uvedla střídavou či společnou péči. Žádný dotazovaný nevedl, že je vychováván spíše, nebo pouze otcem. Otec je tedy ze života dítěte téměř úplně vyloučen, což může mít pro jejich vzájemný vztah negativní důsledky a může být silně narušen nebo zcela zaniknout. Je možné, že některé děti, vychovávané novým partnerem matky, považují za otce spíše tohoto nového partnera nežli otce biologického.

Nejvíce respondentů prožilo rozvod rodičů ve věku 0-5 let (Viz Graf č. 3). Některé děti tak vůbec nedostaly příležitost k identifikaci s matkou nebo otcem. Druhé nejvíce zastoupené období bylo 6-10 let. Jedná se o období začátku povinné školní docházky, které je velice obtížné a děti mnohdy poprvé opouští bezpečí domova na několik hodin denně. Nejnižší počet respondentů zažil rozvod rodičů mezi jedenáctým a patnáctým rokem života, tedy v období puberty. Toto období je samo o sobě dosti problematické, objevují se časté výkyvy nálad a dochází k již zmiňovaným změnám v žebříčku hodnot.

Přes 12% respondentů uvedlo, že je jim probírání tématu „rodina“ v hodinách nepříjemné (Viz Graf č. 8). Z toho mají větší podíl dívky, což může být způsobeno větší citlivostí dívek na dané téma nebo také to, že rodiče většiny dívek se podle výzkumu rozvedli v době 6-15 let věku dítěte, na rozdíl od chlapců, jejichž rodiče se rozvedli většinou v době 0-5 let věku dítěte (Viz Graf č. 3). Pro většinu dívek jsou tudíž změny vyvolané touto náročnou životní situací a situace samotná nové a neměly dostatek času se s nimi vypořádat. Pedagog by tudíž měl být vnímavý vůči jakýmkoliv negativním náznakům nebo odporu ze strany žáků, pro které může být probírání tohoto tématu zvláště citlivé. Neměl by nikoho nutit veřejně mluvit nebo se jinak projevat o této problematice, spíše by měl žákům nabídnout soukromý rozhovor, popřípadě pomoc odborníka.

Závěr

V bakalářské práci s názvem *Praktický přínos předmětu Výchova k občanství pro řešení vybraných náročných životních situací* jsem se zabývala tématem rozvodu jako náročné životní situace a přispěním Výchovy k občanství k řešení této náročné situace.

Cílem této práce bylo zkoumat problematiku rodiny, dokázat její význam i v dnešní době, varovat před možnými důsledky rozpadu rodiny na dítě a zjistit zda má Výchova k občanství k řešení této náročné životní situace nějaký přínos. Téma práce jsem zvolila s ohledem na aktuálnost této problematiky v dnešní době.

Studiem odborné literatury jsem dospěla k závěru, že i dnes má rodina svoji nezastupitelnou funkci a vývojový potenciál do budoucnosti. Neplnění jedné, nebo více základních funkcí může vést k náročné životní situaci, kterou je i rozvod rodičů. Je zapotřebí nepodceňovat vliv plnění funkcí rodiny na dítě, protože každá zanedbávaná základní funkce rodiny, může vést k jejímu rozpadu a tím i k velmi náročné životní situaci pro dítě. Rozvod, jako konečný důsledek rozpadu partnerského soužití, má určitá specifika. Jedná se o radikální krok, který sice pro partnerskou situaci může znamenat řešení, na druhou stranu však má značný dopad na dítě.

Rozborem Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání jsem zjistila, že problematika náročných životních situací a rozpadu rodiny je velmi provázaná s klíčovými kompetencemi. Ty jsou rozvíjeny při různých předmětech a obsahují všechny znalosti, dovednosti, hodnoty a postoje, nezbytné nejen ve škole, ale také v praktickém životě, při řešení vybrané náročné životní situace. Například jedním z cílů vzdělávacího oboru Výchova k občanství je naučit děti vyrovnávat se s novými životními situacemi. Podporuje u dětí rozvoj komunikace a správného vyjádření vlastních myšlenek, což je velmi důležité pro případné poskytnutí pomoci v náročné životní situaci. Díky Výchově k občanství jsou děti vedeny také k rozvoji citové stránky jejich osobnosti, která bývá rozvodem rodičů silně poznamenána.

Způsobů, jakými se se situací jedinec vyrovnává, je mnoho a jsou úzce spjaty s individualitou každého zúčastněného. Cílem praktické části práce bylo zjistit, jak děti chápou a prožívají rozpad manželství svých rodičů, jak se s nastávající situací

vypořádaly, zda jim k tomu nějakým způsobem pomohla Výchova k občanství a jestli nějak ovlivnila jejich hodnotovou orientaci. Zaměřila jsem se na žáky ve věku 12-15 let. V souvislosti s cílem výzkumu byl stanoven výzkumný problém a čtyři hypotézy, z nich byly dvě výzkumem potvrzeny: U dětí, jejichž rodiče se rozvedli, rodina nezaujímá první místo v žebříčku hodnot a Výchova k občanství pozitivně přispívá žákům k lepšímu zvládnutí rozvodu rodičů. Druhá a třetí hypotéza se nepotvrdila. Jedná se o zhoršení školního prospěchu a zhoršení chování vůči autoritám a svému okolí v souvislosti s rozpadem rodiny.

Práce může být přínosem škole, ze které byl výzkumný vzorek vybrán a může z výsledků výzkumu vyvodit závěry. Dále je určena rodičům, pedagogům, vychovatelům a sociálním pracovníkům. Má vést k zamyšlení nad příčinami i důsledky rozpadu rodiny a uvědomění si nutnosti věnovat dětem v tomto obtížném období zvýšenou pozornost.

Seznam literatury

BAŠTECKÁ, Bohumila, GOLDMAN, Petr. *Základy klinické psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-550-4.

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.

EVERETT, Craig, EVERETT, Sandra Volgy. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti: původní, klinicky ověřený program provázející čtrnácti etapami procesu rozchodu, rozvodu až k případnému uzavření nového manželství*. 1. Vyd. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.

GJURIČOVÁ, Šárka, KOCOURKOVÁ, Jana a KOUTEK, Jiří. *Podoby násilí v rodině*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-416-3.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

KLEVETOVÁ, Dana, DLABALOVÁ, Irena. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9.

KOPECKÁ, Ilona. *Psychologie 3. díl*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-3877-2.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

- KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra et al. *Člověk – prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. ISBN 08-011-86.
- MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-24-9.
- MURPHY, Robert. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-25-3.
- NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.
- SMRČKA, Luboš. *Rodinné finance. Ekonomická krize a krach optimismu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-199-4.
- STIBALOVÁ, Kateřina. Náročná životní situace. *Sociální služby*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2011, **13**(1), 16-17. ISSN 1803-7348.
- STŘELEČEK, Stanislav et al. *Kapitoly z rodinné výchovy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-84-8.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0841-3.
- VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie I*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.
- WARSHAK, A. Richard. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8.

Internetové zdroje

ČADILOVÁ, Olga. *Rodina*. [online]. © 2010, [cit. 2016-01-25]. Dostupné z: http://www.szsemb.cz/admin/upload/sekce_materialy/Rodina.pdf

GAGOLOVÁ, Kateřina a kol. *Systém včasné intervence v praxi: Informační brožura pro základní školy*. [online]. 2011, [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/314cs_17.pdf&original=ATT00140.pdf

LOVASOVÁ, Lenka. *Rodinné vztahy*. [online]. Viod © 2006, [cit. 2016-01-25]. Dostupné z: <http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/rodinne%20vztahy.pdf>

MLČOCH, Zbyněk. *Nejčastější příčiny a důvody rozvodu manželství, statistiky rozvodovosti v ČR*. [online]. 2008, [cit. 2016-01-25]. Dostupné z: <http://www.zbynekmlcoch.cz/informace/vztahy/rozchod-rozvod-vyzivne/nejcastejsi-priciny-a-duvody-rozvodu-manzelstvi-statistiky-rozvodovosti-v-cr>

PAVLÁT, Josef, JANÁČKOVÁ, Laura. Syndrom odcizeného rodiče a porozvodová adaptace. *Česká a slovenská psychiatrie*. [online]. 2007, 103(3) cit. [2016-01-26], s. 131-135. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2007_3_131_135.pdf

RYŠÁNKOVÁ, Magdalena. *Děti a rozvod*. [online]. 2008, [cit. 2016-01-25]. Dostupné z: http://www.rodinaaja.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=66

SOSNOVÁ, Daniela. *Náročná životní situace*. [online]. 2013, [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: http://www.szscb.wz.cz/info/projekty/sablony/ps3/vy_32_inovace_ps3-so-01.pdf

Deklarace práv dítěte. [online]. New York: Úřad OSN pro veřejné informace, 1959 [cit. 2015-11-11]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/deklarace-prav-ditete.pdf>

Občanský zákoník. [online]. 2012 [cit. 2015-11-23]. Dostupné z: <http://www.bezplatnapravni poradna.cz/online-zdarma/images/stories/novy-obcansky-zakonik-2014-ke-stazeni/Novy-obcansky-zakonik-2014-ke-stazeni-zdarma-online.pdf>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2013 [cit. 2015-10-27]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>

Rozvodovost. ČSÚ. *Český statistický úřad.* [online]. 2015 [cit. 2015-11-11]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>

Sanace rodiny. MPSV. *Ministerstvo práce a sociálních věcí.* [online]. 2008, [cit. 2016-01-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5587>

Úmluva o právech dítěte. [online]. New York, 1989 [cit. 2015-11-11]. Dostupné z: <http://www.crdm.cz/download/umluva.pdf>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník

Dotazník

Milí žáci,

jmenuji se Dita Ludvíková a jsem studentka Univerzity Hradec Králové. Chtěla bych vás poprosit o vyplnění tohoto dotazníku, který je důležitý pro mou bakalářskou práci, zabývající se praktickým přínosem předmětu Výchova k občanství pro řešení vybraných náročných životních situací. Dotazník nepodepisujete, proto se nikdo nedoví, jak jste odpovídali. Zaškrtněte prosím pravdivou odpověď. Pokud odpovídat nechcete, nemusíte.

Mnohokrát děkuji za spolupráci.

1. Jsi:

- chlapec
- dívka

2. Kolik je ti let? (vypiš číslem)

3. Jsou tvoji rodiče rozvedeni, nebo pokud nebyli oddáni, rozešli se?

- ano
- ne (pokud ne, pokračuj prosím odpovědí na otázku č. 11)

4. Kolik ti bylo let v době rozvodu rodičů? (zařad' se do jedné z věkových skupin)

- 0 až 5 let
- 6 až 10 let
- 11 až 15 let

5. Jakým způsobem o tebe rodiče pečují po rozvodu?

- Vychovává mě pouze matka (*bydlím pouze u matky*)
- Vychovává mě spíše matka než otec (*bydlím u matky a 1 – 5 dnů v měsíci u otce*)
- Vychovávají mě oba rodiče střídavě / společně (*bydlím střídavě u otce i u matky / bydlíme společně*)
- Vychovává mě spíše otec než matka (*bydlím u otce a 1 – 5 dnů v měsíci u matky*)
- Vychovává mě pouze otec (*bydlím pouze u otce*)

6. Zhoršily se po rozvodu tvé známky ve škole?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

7. Zhoršilo se po rozvodu tvé chování ke spolužákům a kamarádům?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

8. Zhoršilo se po rozvodu tvé chování k učitelům?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

9. Je ti nepříjemné v hodinách probírat téma "rodina"?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

10. Pomohly ti znalosti a dovednosti získané ve výuce Výchovy k občanství k lepšímu zvládnutí rozchodu rodičů?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

11. Utekl/a jsi někdy z domova?

- ano
- ne

12. Chodíš „za školu“?

- často
- občas
- výjimečně
- nikdy

13. Sestav svůj žebříček hodnot. (očíslej jednotlivé hodnoty od 1 do 10, přičemž číslo jedna je pro tebe nejdůležitější a číslo 10 nejméně důležité)

_____ zdraví

_____ rodina

_____ štěstí

_____ přátelství

_____ čestnost (*dodržování slibů a pravidel*)

_____ škola

_____ důvěra (*můžeš někomu věřit a on tobě*)

_____ spravedlnost

_____ láska (*k rodičům, přátelům*)

_____ peníze